

Sodobna sociologija o problemih etničnosti, narodov (nacionalizmov) in današnja arheologija

Irena MIRNIK PREZELJ

Izvleček

Članek obravnava vlogo sodobne sociološke teorije o narodih in nacionalizmih oziroma dva izrazita predstavnika med teoretiki - socialnega antropologa Ernesta Gellnerja in sociologa Anthonyja Davida Smitha - in njuno vlogo pri razumevanju kolektivnih identitet v arheologiji, opozarja na nedoslednosti povezane s slabim poznavanjem socioloških teorij o nacionalizmih in nakazuje novo pot k razumevanju etničnosti, ki jo v arheologijo uvaja Siân Jones.

Abstract

The article deals with the role of contemporary sociological theories about nations and nationalisms, specifically two outstanding representatives among the theoreticians - Ernest Gellner and Anthony David Smith - and their role in understanding the collective identity in archaeology, calling attention to inconsistencies tied to the poor knowledge of sociological theories about nationalism, and indicating a new path to comprehending ethnicity, which was introduced into archaeology by Siân Jones.

Nismo prišli zato, da bi se posmehovali ali objokovali, ampak da bi razumeli.

Baruh Spinoza

(B)iti Hrvatica (je) postalo moja usoda ... (O)predeljuje (me) narodnost in prav nič drugega ... Skupaj z milijoni Hrvatov sem se znašla pritisnjena ob zid narodnosti in do tega ni prišlo zaradi pritiska od zunaj, iz Srbije ali zvezne armade, temveč zaradi narodne homogenizacije v sami Hrvaški. To nam je storila vojna. Zreducirala nas je na eno samo dimenzijo: na Narod ... Toda zdaj nimam več izbire. Mislim, da je tudi drugi nimajo več ... Tisto, kar so nekoč ljudje gojili kot del kulturne identitete in jim je pomenilo alternativo pred vsemogočnim komunizmom ... se je nenadoma spremenilo v politično identiteto in preoblikovalo v nekaj, kar je podobno slabo ukrojeni srajci. Lahko se ti zdi, da so rokavi prekratki, ovratnik pa pretesen. Lahko ti je zoprna barva, mogoče je blago pregrobo. Toda ne moreš se je rešiti, ker nimaš nič drugega obleči. Ni nujno, da se človek prostovoljno vda tej ideologiji narodne pripadnosti - preprosto posrka ga. In tako zdaj v novi hrvaški državi ni nikomur dovoljeno, da ne bi bil Hrvat.

Slavenka Drakulić, *Balkan express. Fragmenti z druge strani vojne*, 1993, Maribor: Rotis, 62-64 (prevod A. Puhar).

Arheologi anglosaksonskega in skandinavskega prostora so se začeli spraševati o svoji vlogi pri oblikovanju skupinskih identitet v osemdesetih in devetdesetih letih, ko je postal aktualen pretres družbeno-političnega v arheoloških vrstah. Takrat so se začeli ponovno zanimati za arheologijo kultur, prej dvajset let odrinjeno zaradi prepričanja procesualistov, da *arheologi ne moremo opazovati družbenih dejstev* (Binford 1983, 21) in pritrjevanja Clarkovi ugotovitvi, da *arheološka kultura ni ne rasna skupina, ne zgodovinsko pleme in tudi ne jezikovna enota; je preprosto le arheološka kultura* (Clarke 1978

[1968], 12). Danes smo razpeti med dve ključni temi: prvo predstavlja iskanje teoretskega okvira etničnim interpretacijam v arheologiji,¹ drugo ukvarjanje z arheološko prakso v družbenem in političnem kontekstu sedanjosti,² v ožjem smislu pa s kritičnim konfrontiranjem arheološke vloge pri konstrukciji kolektivnih identitet.³

Pred nekaj leti je Stephen Shennan pri obravnavi etničnosti v arheologiji primerjal razumevanje etničnih skupin Ernesta Gellnerja nasproti mišljenju Anthonyja D. Smitha. Takole je zapisal: *Gellner zavzema stališče, da so entitete tipa etničnih skupin bistvena značilnost na začetku industrializma in njegovega vpliva - pred*

tem niso obstajale.⁴ Za Smitha je pokazal - kako v nasprotju z Gellnerjem - sledi etničnim entitetam daleč v preteklost in navedel njegovo ugotovitev: *Toda s pojavom prvih mestnih držav in patrimonialnih kraljestev zgodnjega 3. tisočletja pr. n. št. ... najdemo naraščajoči občutek nečesa, kar je več kot le lokalno etnično zavedanje in občutenje, znano pri Egipčanih in Sumerjih.*⁵ Tezi si glede 'starosti' etničnih skupin nasprotujeta. Ob njihju se pojavlja še problem, na katerega je opozoril že Patrick Geary. V svoji študiji o etnični identiteti v pisnih virih srednjega veka je namreč pokazal, kako je le-ta subjektiven in spremenljiv fenomen, ne pa nekaj objektivnega, stalnega in nespremenljivega, zato je nemogoče zaključiti, da so 'ljudstva' iz pisnih virov ustrezna skupinam s samozavedno identiteto, po njegovem bistveno za definiranje etničnosti (Shennan 1989, 14 s).

Splet vseh treh ugotovitev nas spravlja v zadrego. Če sprejmemo Gellnerjevo tezo o etničnih skupinah kot entitetah modernih industrijskih družb, potem se odpovedujemo kakršnemu koli iskanju etničnega zapisa v oddaljeni preteklosti. Če verjamemo Smithu, ki trdi, da so etnie starodavne *entitete*, potem imamo več upanja, a to zbledi, ko si priključimo v spomin Gearyjeve zaključke. Na voljo imamo dve rešitvi. Lahko se prepustimo počeznemu posploševanju, da za etničnost v arheologiji ni prostora, uveljavljenemu in zelo razširjenemu v povojnem obdobju zaradi grenkega spomina na tragične posledice nacističnih zlorab etničnih opredeljevanj arheoloških kultur (Arnold 1990; Arnold, Hassmann 1995; Härke 1991; 1995; Wiworra 1996) in ponovno obujenemu (resnici na ljubo moramo opozoriti, da ponekod ni bilo nikoli pozabljeno) z grozotami, ki jih spočenja novi val nacionalizmov (Atkinson in sod. 1996; Díaz-Andreu, Champion 1996; Kohl in Fawcett 1995). Druga možnost, ki jo imamo na izbiro, je iskanje rešitev s pretresom teorij o etničnosti v sociologiji in socialni antropologiji (Baagenholm 1996; Hall 1997; Jones 1996; 1997; Olsen in Kobyliński 1991; Shennan 1989), sociobiologiji (Graves-Brown 1996), genetiki in lingvistiki (Renfrew 1987; 1992; 1994a; 1996; contra Pluciennik 1996; Rowlands 1994b, 40-49). Prvi 'umik' ni najprimernejši, saj omogoča zlorabljanje postmodernističnega priseganja na 'pluralnost interpretacij' v ideološke in populistične namene, ker se arheologi zaradi pomanjkljivih teoretskih oporadi izogibamo polemičnih tonov v javnosti in si zatiskamo oči celo pri zlorabah v lastnih vrstah. Druga pot, po mojem mnenju plodnejša, si šele utira pot in prav prek kritik 'nacionalistične' arheologije dobiva pristaše ne le med arheologi teoretiki, temveč tudi med praktiki.

Richard Jenkins je nedolgo tega opozoril, češ da antropologi zdravorazumsko mislijo, kako je mogoče

imeti etničnost in nacionalizem v isti analitski sapi, a hkrati zapisal pomisel, kako je antropološki model etničnosti pravzaprav *prostrana hiša, ki dopušča pod svojo streho obsežen niz fenomenov* (Jenkins 1996, 809 s). Antropologom sorodno prepričanje gojimo tudi arheologi. Njegovo razmišljanje in sodobno dogajanje v arheologiji nas vzpodbujata k ponovnemu razmisleku o *etničnosti*⁶ in *nacionalizmu*⁷ pri dveh znanih predstavnikih sodobne sociološke in socialno antropološke teorije o narodih in nacionalizmi Ernestu Gellnerju in Anthonyju Davidu Smithu, stoječih s svojimi prepričanji na nasprotnih bregovih.

'VEČNOSTNIKI', 'MODERNISTI', 'PRVOBITNEŽI' IN 'INSTRUMENTALISTI'

Sodobna sociološka teorija je po Smithu razdeljena na dva nasprotujoča si miselna pristopa do narodov in nacionalizmov. Prvemu pripadajo 'večnostniki' ('perennialists'), drugemu 'modernisti' ('modernists') (Smith 1989 [1986], 4; 1994, 376). Še bolj poglobljena in razcepljena je delitev med socialnimi antropologi, ki se ukvarjajo s preučevanjem etničnih vezi. Tu so na enem bregu najrazličnejši 'prvobitneži' ('primordialists'), z drugega pa jim ugovarjajo 'instrumentalisti' ('instrumentalists') ali 'konstruktivist' ('constructionists')⁸ (Jenkins 1996, 811; Smith 1989 [1986], 4). Za 'večnostnike' so narodi večni, neminljivi. Koreninijo v 'starodavni preteklosti' in imajo svoje 'prednike'. 'Modernisti' jim starodavnosti ne priznavajo. Zanje so vzniknili šele z moderno dobo. 'Prvobitneži' vidijo etničnost kot nekaj danega, prvobitnega in historično nespremenljivega, za 'instrumentaliste' pa je prilagodljiv, spremenljiv 'instrument'.

Ernesta Gellnerja uvrščajo različni ocenjevalci med 'moderniste' (Banks 1996, 126; Eriksen 1995, 264; Smith 1994, 377); bolj neenotni so pri ovrednotenju dela Anthonyja Davida Smitha. Tako ga imata Liah Greenfeld (Greenfeld 1996, 701) in Rudi Rizman (Rizman 1991, 20) za 'prvobitneža', Marcus Banks meni, da je primernejša umestitev zanj na vmesni prostor med 'večnostniki' in 'modernisti' (Banks 1996, 129), za Siân Jones pa je njegovo mesto med 'prvobitneži' in 'instrumentalisti' (Jones 1997, 81). Med sociologi so tudi takšni, ki se jim dozdeva kakršno koli pozicioniranje v okrilju 'istov' nepotrebno, zato se uvrščanju odpovedujejo (James 1996, 19). Delitve iz antropoloških in socioloških vrst je zanemaril tudi Rogers Brubaker v svoji zadnji knjigi esejev *Nationalism reframed*. Ernesta Gellnerja in Anthonyja Davida Smitha je skupaj z Ericom Hobsbawmom in Benedictom Andersonom opredelil kot 'razvojnike' ('developmentalists'), češ da se vsi štirje pojavljajo v literaturi o narodih in nacionalizmi kot zagovorniki

postopnega uveljavljanja narodov, čeprav so poti, ki jih pri tem ubirajo, različne (Brubacker 1996, 19). Skupno jim je, rečeno z Brubackerjem, razmišljanje o narodih kot *stvarnih entitetah in realnih kolektivitetah*. Zanje je bistveno spraševanje o tem, kaj narodi so, ne pa, kako deluje 'nationhood' - *kot praktična kategorija, klasifikacijska shema, kognitivni okvir*. Brubacker namreč meni, da moramo o narodu misliti ne kot o stvarni, temveč kot o institucionalni obliki, ne kot kolektiviteti, temveč kot o praktični kategoriji, ne kot entiteti, temveč kot o možnem dogodku (prav tam: 18).

Ernest Gellner

Ernest Gellner velja za priznanega evropskega filozofa, socialnega antropologa, družbenega teoretika in zgodovinarja idej, po Paulu Jamesu je bil pravi *doyen terrible*, do katerega so celo kritiki naklonjeno spravljeni (James 1996, 129). V antropoloških študijah o nacionalizmu⁹ je poleg Benedicta Andersona in Anthonyja D. Smitha največkrat omenjan (Banks 1996, 126). Za razumevanje etničnosti so namreč po Banksovem mnenju relevantnejše mlajše teorije o nacionalizmu, med katere se uvršča tudi Gellnerjeva, ker ubirajo antropološki pristop in razumejo nacionalizem bolj kot proces in ne kot ideologijo (prim. tudi Smith 1994, 381 s), odpovedujejo pa se tudi evropocentričnosti, česar za starejše (npr. Kedouriejevo in Kohnovo) ne bi mogli trditi (Banks 1996, 124).

Najprej nas bosta zanimala Gellnerjev koncept nacionalizma in njegov odnos do etničnosti, ker je prav njegov pogled na nacionalizem - poleg Andersonovega - največkrat omenjan v arheološki literaturi (Gillberg, Karlsson 1996, 156; Hall 1997, 17 s, 34; Kohl, Fawcett 1995, 13; Mouliou 1996, 175; Sharples 1996, 78 s, 86; Soerensen 1996, 25; Tierney 1996, 13, 15 s), etničnost kot objekt arheoloških interpretacij pa skozi prizmo njegove teorije nična.

Gellnerjevo razumevanje nacionalizma je razvidno v sedmem poglavju z naslovom *Nationalism*, natisnjem že 1964. leta v knjigi *Thought and change* (Gellner 1964), za katerega je Tom Nairn zapisal, da je *najpomembnejša in najvplivnejša sodobna študija v angleščini* (Nairn 1981, 96, cit. v: James 1996, 130). Temu sta se pridružili razpravi *Nationalism* (Gellner 1981) in *Nationalism and the two forms of cohesion in complex society* (Gellner 1982), preden je izšla njegova zelo odmevna knjiga *Nations and nationalism* (Gellner 1983). Ta velja poleg Andersonove *Imagined communities* (Anderson 1983) za eno ključnih študij 'modernističnega' pristopa. Njegove raziskave nacionalizma so se zaključile z *Encounters with nationalism* (Gellner 1994), polemiko s Smithom na Warwick University oktobra 1995. leta (Gellner 1996)

in po smrti objavljeno knjigo *Nationalism*, ki jo je uredil njegov sin David N. Gellner (Gellner 1997).

V svoji knjigi *Nations and nationalism* nam Gellner predstavi zgodovino kot sestavljanje treh družbenih formacij: predpoljedelske ali lovsko-nabiralniške, poljedelske in industrijske.¹⁰ Označi jih kot *tri velike stopnje človeštva* (Gellner 1983, 114). Ker je po Gellnerjevem prepričanju osnovni pogoj za nastanek naroda država, *to je tista institucija ali zbir institucij, ki se izrecno ukvarja(jo) z uveljavljanjem reda* (prav tam: 4), in so lovsko-nabiralniške družbe premajhne, da bi omogočale politično delitev dela, kakršna je značilna v državah (sodstvo, policija), zanje ni možno predpostaviti, da bi se v njih lahko oblikovale države, z njimi pa narodi in nacionalizmi. Države lahko nastanejo šele v poljedelskih skupnostih. V njih se namreč - sočasno s politično centralizacijo - oblikuje nov razred pismene duhovščine, s katerim se uveljavita kulturna in kognitivna centralizacija. S tako ekskluzivistično pismenostjo pride do razkoraka med 'visokimi' in 'nizkimi' kulturami. Na nivoju 'nizkih' tradicij so *nepomembne skupnosti posvetnih članov družbe* (prav tam: 10), ki so lateralno ločene, njihova kulturna diferenciacija pa je močno razvita. V agrarnih skupnostih so tako determinante političnih mejnikov povsem različne od kulturnih. Glede na Gellnerjevo prepričanje, da je pogoj za nastanek naroda zlitje državnega aparata z relativno homogeno kulturo celotne družbe, je verjetnost, da bi prišlo do takega zlitja v agrarnih družbah, neznatna. Družbeni pogoji za vznik nacionalizma so zanj dani šele v industrijskih družbah. Z industrializacijo se namreč oblikujejo nove delitve dela, kar je povezano s celo vrsto razvojnih potez, med katerimi je najpomembnejša mobilnost. Ta je dvojna. Prvič se odraža v gibljivosti posameznikov prek meja starih, kontekstno povezanih skupnosti (sorodstvenih skupin, razredov), ki nastaja zaradi potreb po različni delovni sili. Drugič se pojavlja zavoljo tendence po univerzalni pismenosti in generaliziranem jeziku. V industrijskih družbah postane poenoten izobraževalni sistem nujnost; enakomerno razširjena in utrjena izobraževalna mreža, do katere imajo dostop vsi člani družbe, omogoča prevlado 'visoke' kulture. Kulturno dokaj homogena populacija, v kateri ni več družbenih in kulturnih preprek (ali pa so te vsaj zabrisane), kakršne poznamo v agrarnih družbah, lahko preživi samo v nacionalni državi.

Ko se je Gellner vprašal, kako so narodi organizirani in konstituirani, je trčil ob dilemo: so narodi produkti kulture ali volje? Opredelil jo je takole: dva človeka sta iste narodnosti, (prvič) če delita isto kulturo (sistem idej, znakov, združb, načinov obnašanja in komuniciranja) in (drugič) če *prepoznata* (poud. E. G.) drug drugega kot taka. Definicijo je okrepil z: *... narodi ustvarjajo ljudi; narodi so artefakti človeškega*

prepričanja, lojalnosti in solidarnosti¹¹ (Gellner 1983, 7, podobno prim. tudi na str. 55).

Nacionalizem je Gellner opredelil kot primarno politični princip, ki zavezuje, da morata biti politična in narodna enota skladni. Nacionalizem kot čustvo ali kot gibanje je najbolje določen z izrazi tega principa. Nacionalistično čustvo je občutenje jeze, izvirajoče iz teptanja tega principa, ali občutek zadovoljstva, izhajajočega iz njegove izpolnitve. Nacionalno gibanje je gibanje, ki ga poganjajo čustva te vrste (Gellner 1983, 1). Po njegovem prepričanju nacionalizem ne prebuja samozavedanja narodov; narode iznajdeva tam, kjer jih ni¹² (Gellner 1964, 168).

V treh zbornikih (Atkinson in sod. 1996; Díaz-Andreu, Champion 1996; Kohl, Fawcett 1995), ki so posvečeni odnosu med nacionalizmom in arheologijo, je samo v članku Michaela Tierneyja (1996, 12-22) najti očitke arheologom, da slabo poznamo teorije o nacionalizemih, in hkrati opozorilo, da *nacionalizem ni preprosto občutenje prirojene potrebe po pripadnosti*, ampak ideološki konstrukt, katerega vsakokratna pojavnost oblika je geografsko, socialno in historično določena (prav tam: 13). Kritično ost je mogoče zaslediti še pri Miroslavu Hrochu, ki je - kot povabljenec Margarite Díaz-Andreu in Timothyja Championa - napisal sklepne besede drugega zbornika (Hroch 1996, 298 s). Ob Tierneyjevi kritiki in Hrochovim opombam bi dodala, da arheologi preveč poenostavljeno poudarjamo samo eno od dveh vlog, ki ju nacionalizem sicer igra - negativno; najbrž zaradi tega, ker nas vodijo prej kot teoretična etično in moralno motivirana merila. Niz člankov namreč kaže, da ga imamo, kljub sociološkim ugovorom, *kako ga ni mogoče obravnavati ločeno od drugih družbenih pojavov*, za edino 'dramatis persono', kot bi rekel Rudi Rizman (1997, 144).¹³

V prvem od omenjenih zbornikov sta urednika Philip L. Kohl in Clare Fawcett zapisala, da je stališče, na katerega se opirata pri preučevanju nacionalizma v arheologiji, takšno: *... vse oblike nacionalizma so družbeni konstrukti realnosti; 'zamišljene skupnosti' so, ki jih podzavestno oblikujejo in/ali zavestno izumljajo ter manipulirajo družbene skupine ...* (Kohl, Fawcett 1995, 14). Marie Louise Stig Soerensen meni - v svoji analizi arheoloških vlog pri oblikovanju danske nacionalne identitete -, da so *... odnosi, ki obstajajo med posameznikom in nacionalno državo (nacionalizmom) ..., posebni*, hkrati pa se sklicuje na Gellnerja in Andersona glede njihovega *umetnega in zamišljenega značaja*. Za lažje razumevanje nacionalizma v arheologiji predlaga še razširitev pristopa z *nacionalizmom kot kulturnim konstruktom* (Soerensen 1996, 25 s). Andersonova 'zamišljena skupnost' in Gellnerjeva nacionalna identiteta kot 'konstruiran fenomen' sta dali teoretski okvir tudi Aasi

Gillbergu in Haakanu Karlssonu pri njuni obravnavi razstave z naslovom *Iskanje švedske zgodovine*. Avtorja navajata še misel, da Gellner sicer verjame tudi v obstoj skupnosti, ki da niso konstrukti, vendar je ne utemeljita (Gillberg, Karlsson 1996, 156). Na Andersonovo in Gellnerjevo teorijo o nacionalizemih se v svoji študiji o izraelski izkušnji sklicuje tudi Keith Whitelam. Andersonovo definicijo naroda *kot zamišljene politične skupnosti* razširi še s Saidovo omembo nekega kritika, da so narodi pripovedi, in z opredelitvijo Homija K. Bhabhe, da *... narodi, tako kot pripovedi, izgubljajo svoje izvore v časovnih mitih in samo v vizijah popolnoma uresničujejo svoja obzorja*.¹⁴ Whitelam se poda tudi h Gellnerjevi formulaciji o nacionalizmu kot iznajditelju narodov tam, kjer jih ni, da bi dal teži svoji trditvi: *Ne samo, da je moderni narod zamišljena skupnost, temveč je ta domišljija projicirana tudi v preteklost, da bi priskrbelo zakonitev in opravičilo sedanosti*¹⁵ (Whitelam 1996, 22, op. 14, 242). Prav tako so Gellnerjevi 'oblikovani' ('created' po M. D.-A.) ali Andersonovi 'zamišljeni' narodi osnova argumentiranju Margarite Díaz-Andreu v njeni študiji o arheoloških kulturah kot produktih nacionalističnih intelektualcev devetnajstega stoletja (Díaz-Andreu 1996, 53).

Ustavimo se najprej pri Gellnerjevi opredelitvi, da *... nacionalizem ne prebuja samozavedanja narodov; narode iznajdeva tam, kjer jih ni* (Gellner 1964, 168; poud. I. M. P.). *Iznajdena narava nacionalnih formacij*, kot pravi Paul James, je vstopila v sociološko teorijo z Lordom Actonom (v drugi polovici devetnajstega stoletja) in si pridobila *naraščajočo verodostojnost* pri piscih dvajsetega stoletja (James 1996, 104). Gellner je svojo opredelitev o 'iznajdevanju narodov' v *Nations and nationalism* še okrepil: *... je (nacionalizem) ideološki artefakt, iznajdba vročičnih mislecev, ki so skrivnostno ujeli nekaj skrivnostno občutljivih narodov?* Ali pa: *Toda nacionalizem ni* (poud. E. G.) *prebujanje stare, latentne, speče sile, čeprav se kot tak predstavlja ... (N)acionalizem včasih jemlje predhodno obstoječe kulture in jih spreminja v narode, včasih jih iznajdeva, pogosto pa izbrisuje predhodno obstoječe kulture ..., in še: Kulture, za katere (nacionalizem) trdi, da jih brani in oživlja, so pogosto njegove lastne iznajdbe ...*¹⁶ (Gellner 1983, 47-49, 56; prim.: James 1996, 104, op. 2). Benedict Anderson je v svoji revidirani izdaji *Imagined communities* (prvič je knjiga izšla istega leta kot Gellnerjeva *Nations and nationalism*, torej 1983.) očitel Gellnerju, da *se tako boji prikazati, kako se nacionalizem zakrinkuje z lažnimi prevetkami, da poistoveča iznajdevanje z 'izmišljanjem' in 'lažnostjo', raje kot z 'zamišljanjem' in 'ustvarjanjem', ko zapiše, da nacionalizem ne prebuja samozavedanja narodov; narode iznajdeva tam, kjer jih ni*¹⁷ (Anderson 1991, 6).

Zdi se, da je prišlo do nejasnega¹⁸ razumevanja Andersonovega koncepta 'zamišljanja' zaradi tega, ker ga ni teoretsko dovolj razdelal, kot meni James (1996,

6), zato je lahko prišlo do izvedb, kakršna je tale Anthonyja D. Smitha: *Benedict Anderson ... je definiral novi narod naše domišljije kot suvereno, toda omejeno skupnost, pravzaprav abstrakten mentalni konstrukt* (Smith 1986 [1986], 169; MacLaughlinovo ugotovitev navaja James 1996, 39). V arheologiji je prišlo do enačenja Gellnerjeve in Andersonove presoje - oziroma njunega 'iznajdevanja' in 'zamišljanja' - prav zaradi te nejasnosti, prešibkega poznavanja socioloških teorij in zaradi dejstva, da oba avtorja pripadata 'modernističnemu' krogu družbenih teoretikov. Večina arheologov je namreč pri interpretacijah nacionalizma v arheologiji sprejela 'modernistični' pristop in teorije, ki zagovarjajo 'vzpon kulturnega' (James 1996, 149). Za ideologijo kulturne invencije velja, da je združila tako konservativne kot liberalne sociologe, pravoverne marksiste kot neomarksiste, strukturaliste kot poststrukturaliste. Ti so povzdignili kulturo na pedestal, a jo hkrati spremenili v *arbitrarno konstrukcijo instrumentalno vodenih procesov*. Številni sodobni družbeni teoretiki (pod Gellnerjevim in Andersonovim vplivom) dokazujejo, da so ideologije, ki projicirajo nacionalno historično starodavnost, preprosti ponaredki, izmišljeni v sedanosti (prav tam: 115, 122). Narodi so zanje kulturni artefakti. Zgodovinar Eric Hobsbawm je v ta namen vpeljal *iznajdene tradicije* (Hobsbawm 1983, 1). Z njimi je hotel pokazati, kako imajo tradicije, za katere smo verjeli, da so tako rekoč brezčasne, svojo lastno zgodovino. Ločene od običajev, ki dominirajo v t. i. 'tradicionalnih družbah', so opredeljene kot niz običajev in simbolnih praks, utemeljenih z ideološkostjo. *Akademsko javnost jih je sprejela z odprtimi rokami in doslej so pod njihovim vplivom nastale številne študije o mitih, simbolih, ritualih, festivalih, ceremonialih, spominkih in drugih 'invencijah', kot je s kančkom ironije zapisala Gertrude Himmelfarb (1995, 110).*¹⁹

'Iznajdene tradicije' (Hobsbawm, Ranger 1983) so zapustile svojo sled tudi v arheologiji (Diaz-Andreu 1995, 43; Gillberg, Karlsson 1996, 157; Kaiser 1995, 117; Kristiansen 1996, 140). Da je pri teh ritualnih in simbolnih poskusih zagotavljanja kontinuitete preteklosti v sedanosti in prihodnosti (Hobsbawm 1983, 2-5) nujna previdnost, sta s kritičnim pretresom tradicije Škotskega višavja - kakor jo je opisal Hugh Trevor-Roper - pokazala Paul James (1996, 115 s) in Nicholas Dirks (1996, 40-43),²⁰ zavezujoča pa bi morala biti tudi v arheološki praksi.

Kot arheologe nas zanima še Gellnerjevo pojmovanje etničnosti. Termina etničnost in etnična identiteta sta v njegovi teoriji o narodih in nacionalizmih omenjana le redko. Že Thomas Hylland Eriksen (1993, 99) je poudaril, da je Gellner izenačil narod in etnično skupino, ko je zapisal: ... *nacionalizem je teorija politične legitimnosti, ki zahteva, da etnični mejniki ne bi smeli sekati političnih*²¹ (Gellner 1983,1; prim. tudi: Hall

1995, 18, op. 6). *Etničnost kot sinonim za 'kulturo' ali element znotraj 'kulture'* (Banks 1996, 128) pa je vidna v naslednji Gellnerjevi opredelitvi: *Nacionalizem običajno osvaja v imenu domnevne ljudske kulture. ... Uporabniki 'etničnih' gramofonskih plošč v današnji Sovjetski zvezi niso preostala etnična, ruralna, pač pa novo nastala mestna, v stanovanjih živeča, izobrazena in večjezikovna populacija*²² (Gellner 1983, 57). Bolj nejasna je uporaba etničnosti kot razlikovalnega dejavnika v drugem primeru, ko meni: *Etničnost stopi v politično sfero kot 'nacionalizem' takrat, ko sta za ekonomsko osnovo družbenega življenja zahtevani kulturna homogenost ali kontinuiteta (ne pa brezrazrednost) in ko potemtakem postanejo s kulturo povezane razredne razlike škodljive, medtem ko ostanejo etnično neopazne, postopne razredne razlike znosne*²³ (prav tam: 94). V prednacionalnih družbah je etničnost izločena kot tisti element, ki gradi nacionalna čustva, ko postane del 'kulturne' stratifikacije razreda. Etničnost za Gellnerja ni nujen ali zadosten dejavnik pri vzponu nacionalizma (prim.: Banks 1996, 129).

Da je Gellnerjeva teorija za ugotavljanje etnične identitete v arheološkem zapisu neuporabna, saj zanikuje 'obstoj' etničnih skupin v oddaljeni preteklosti, je nakazal že Stephen Shennan (Shennan 1989, 14); z zgoraj rečenim mu lahko samo pritrdimo.

'Modernisti' proti 'prvobitnežem'

Za 'modernistični' pogled na nastanek narodov in nacionalizmov se danes zavzema večina sociologov. Zanje so narodi in nacionalizmi fenomeni sodobnosti, produkti revolucionarnih modernih sil industrializma, kapitalizma, birokracije, množičnih komunikacij in sekularizacije (Smith 1995, 35). Združuje jih prepričanje, da so narodi in nacionalizmi fenomeni zadnjih dveh stoletij. Pri tem opredeljujejo narode kot sodobne konstrukte, katerim so 'cement' (prav tam: 29) nacionalizmi. Če je, kot sem že povedala, Gellnerju vzrok za nastanek nacionalizmov industrijska družba, ki uveljavlja zahtevo po kulturno-jezikovni homogenosti in za moderno delitev dela usposobljeni delovni sili, ga druga dva pogosto citirana 'modernista' Anderson in Hobsbawm vidita drugod. Za Andersona je narod *zamišljena politična skupnost*, ki uspeva s *tiskarskim kapitalizmom*; Ericu Hobsbawmu je vse to, oplemeniteno še z državljskimi ideali francoske revolucije (Gellner 1983; Anderson 1983; Hobsbawm 1994 [1990]). V takšni luči sta razumljivi Jenkinsova primerjava nacionalizma z *moderno novo metlo, ki je dobro pometla etničnost pred vrati nacionalne države* (Jenkins 1997: 144) in Smithova opredelitev tistih 'modernistov', ki poudarjajo konstruirano ali celo izmišljeno kvaliteto narodov kot *kulturnih artefaktov*, za 'dekonstruktivisti'

(Smith 1996, 360).

Nasprotno prepričanje o 'narodih' kot 'večnih in prastarih' gojijo s Smithom povedano 'večnostniki', ki veljajo za neekstremno obliko 'prvobitnežev' (Banks 1996, 129; Smith 1989 [1986], 12). Zanje imajo 'narodi' korenine v srednjem veku, antiki ali celo že pri Sumerjih in starih Egipčanih (Smith 1995, 35). Takšno 'branje' kolektivnih kulturnih identitet imamo lahko za 'retrospektivni nacionalizem' (Smith 1994, 377).

Največji skrajneži med 'prvobitneži' verjamejo v 'naravno' danost narodne identitete. Nekaj tako splošnega in običajnega naj bi bila, kot so govor, vid, sluh ali voh. Takšnega prepričanja so različni nacionalisti, začelo pa naj bi se po Smithovem mnenju z 'organskim' nacionalizmom nemških romantikov zgodnjega devetnajstega stoletja (Herder, Fichte), a tudi že z Rousseaujevimi nasledniki v Franciji. Zanje imajo narodi 'naravne meje', poseben značaj, a tudi svoje poslanstvo in svojo usodo (Smith 1995, 31 s). Viktorijanski časnikar Walter Bagehot je za narode npr. menil, da *so stari kot zgodovina*. Bil je prepričan, da so posamezni narodi, *ki so nam tako domači*, obstajali skozi vso zgodovino (Bagehot 1873, 83, cit. v: Billig 1995, 26).

Drugo obliko 'prvobitnosti' pojasnjujejo zagovorniki sociobiologije, ki se je ukoreninila pred dvajsetimi leti. Njihov najizrazitejši predstavnik je Pierre van den Berghe (van den Berghe 1981). Zanje so narodi in etnije, pa tudi rase, 'naravne' entitete, saj predstavljajo le razširjene oblike sorodstvenih skupin, selekcioniranih z genetsko evolucijo (Smith 1995, 32).

K tretji obliki šteje Smith tiste, ki zagovarjajo 'prvobitnost udeležencev' (Smith 1994, 376). Koncept *prvobitne povezanosti* je razvil Edward Shils že 1957. leta z namenom, da bi pojasnil posebne lastnosti, ki so vrojene v sorodstvenih vezeh. Zanje je menil, da niso pomembne samo v delovanju interakcije, marveč zaradi 'neizrekljivega pomena', ki je prisojen krvnim vezem (Shils 1957, 122, cit. v: Jones 1997, 65). Clifford Geertz, ki je z modelom 'prvobitnosti' v antropološki literaturi najpogosteje omenjan, je koncept prenesel na večje družbene skupine, kot so družine (Geertz 1963, 109). Prvobitne vezi med posamezniki je pripisal 'danostim' ob rojstvu. V 'krvi', jeziku, ozemlju, religiji in kulturi so. Od ostalih družbenih vezi jih loči 'neizrekljiv in nerazložljiv' pomen njih samih. Kot je ugotovil že Scott, sta tako Shils kot Geertz uporabila koncept prvobitnih vezi bolj za opisovanje družbene povezanosti kot razlagalni koncept (Scott 1990, 150). Njuno delo je razširil Isaacs, ki je poiskal vzrok za trajnost in moč etničnih vezi. Razvil je t.i. *osnovno skupinsko identiteto*. Prvobitnim lastnostim, ki sta jih upoštevala že Shils in Geertz, je dodal še nekatere (ime skupine ali posameznika, zgodovino in izvor skupine, vrednostni sistem ...) (Isaacs 1974). Smith je tej obliki prvobitnosti nadel ime 'prvobitnost udeležencev', ker

ne poudarja, da bi bili 'prvobitni' narodi ali etnične skupine sami po sebi, ampak so 'prvobitni' zato, ker tako čutijo njihovi člani (Smith 1994, 376). 'Prvobitneži' te usmeritve trdijo, da je *etničnost splošno prioritarna, dana in močna, včasih zares neustavljiva ali 'neizrekljiva' družbena vez* (Smith 1995, 32).

Cela vrsta znanstvenikov ugovarja pristopu skrajnih 'prvobitnežev'. Najodločnejše je odklanjanje sociobiologov (Reynolds 1980; Thompson 1989, 21-48). Očitajo jim reduciranje družbenega in kulturnega obnašanja na čisto biologijo. Nekateri se strinjajo z Ellerjem in Coughlanom, da bi bilo 'prvobitno' primerno črtati iz sociološkega slovarja (Jenkins 1996, 814), *zaradi pomanjkanja empirične podpore, ... socialne pasivnosti in antiintelektualizma* (Eller, Coughlan 1993, 200). Brubacker je celo tako oster, da označuje 'prvobitnost' s 'crknjenim konjem' in 'slamnatim možem' (Brubacker 1996, 15, op. 4). Smith je oporekanje 'prvobitnežem' strnil v tri točke. V prvi pravi, da etnične vezi ne morejo biti prioritete, saj predstavljajo le eno od oblik družbenih vezi, katerih pomembnost ali odrinjenost je odvisna od časa. Pod drugo ugotavlja, da so tudi *etnične subjekt ekonomskih, družbenih in političnih sil* in torej situacijsko spremenljive. V tretji točki je poudaril, da je individualna izbira pripadnosti etničnim skupnostim v resnici mnogo večja, kot to dopušča 'prvobitnost' (Smith 1995, 33).

Zadnja tri desetletja se ob 'prvobitni' perspektivi uveljavlja še 'instrumentalistični' pristop, ki obravnava etničnost kot dinamično in od okoliščin odvisno obliko skupinske identitete, tesno povezane z družbeno-strukturnimi dejavniki (McKay 1982). Široka paleta raziskav, ki se skriva pod tem imenom, je zastopana tako v antropološki kot sociološki literaturi (Bentley 1987, 10; Smith 1995, 30-35).²⁴ Uporabljen je v najrazličnejših teoretskih perspektivah - od neomarksistične (Hechter 1976), kulturno-ekološke (Barth 1996a in 1996b), do takšne, ki sprejema normativni koncept kulture (Cohen 1974; prim.: Jones 1997, 72). Največjo vlogo pri oblikovanju 'instrumentalističnega' pristopa pripisujemo norveškemu antropologu Fredriku Barthu, nič manjša pa ni teoretska prizadevnost Abnerja Cohena (Banks 1996, 12-17; Eriksen 1993, 54-58; Jones 1997, 72-75). Nekateri 'instrumentalisti' se zavedajo trajnosti etničnih mejnosti in njenih mehanizmov, ki se običajno vzdržujejo pri prehajanju čez etnične meje (Smith 1994, 377).

Anthony David Smith

Drugače kakor Gellner, ki je povsem zapisan 'modernistom', razume narode in nacionalizme Anthony Smith. V *The ethnic origins of nations* (Smith 1989 [1986]), eni svojih številnih študij o genealogiji

narodov, je poudaril, da je nacionalizem, kakršnega poznamo danes, res fenomen osemnajstega stoletja,²⁵ kot menijo 'modernisti' (prav tam: 11), vendar pa nasprotuje njihovi trditvi, da je vzrok nastanka iskati v ekonomsko-historičnih argumentih, kakršne navaja npr. Gellner. Povsem se res ne razlikuje od Gellnerja, saj tudi on poudarja kulturno homogenost kot predpogoj nacionalizma, a meni - v nasprotju z 'modernisti' -, da je prostor zanjo že v prednacionalnih skupnostih. Uvaja tudi novo analitsko enoto: francoski sinonim za 'etnično skupnost' *ethnie*,²⁶ ker je prepričan, da je z njim bolj izražena večpomenskost grškega termina *ethnos*, saj združuje poudarek na kulturnih razlikah z občutkom historične skupnosti (prav tam: 21 s). *Ethnie* definira z naslednjimi dimenzijami: kolektivnim imenom, skupnim mitom o izvoru, skupno zgodovino, posebno skupno kulturo, povezanostjo z določenim ozemljem in občutkom solidarnosti (prav tam: 22-30).²⁷ Mnenja je, da so politične in ekonomske razmere, v katerih se nahajajo etnije, spremenljive; trajnost in vzdržljivost pa jim dajejo *mitsko-simbolni kompleksi*, še zlasti pa *mitomotor* (*mythomoteur*) ali *konstitutivni mit etnične politike* (prav tam: 15). Slednjega povzema od d'Abadal i de Vinyalsa prek Armstronga (prav tam: op. 29, 229; Armstrong 1982, 9). V srcu vsake etnije je po Smithu *jedro*; jedro *mitov, spominov, vrednot in simbolov*, ki ga prenašajo *čuvaji etničnosti* iz generacije v generacijo (prav tam: 15). 'Prvobitnosti' se izogiba, kar je razvidno iz njegove trditve, da ... *etnične in narodne identitete (ne) oblikujejo neke nepretrgane zveze nujne kolektivne identitete*, vendar pa nasprotno tudi ... *zato, da bi si izmislili današnji 'narod', je nujno potrebno oblikovati in kristalizirati etnične komponente* (prav tam: 16 s). Smith se posveti številnim primerom sodobnih etnij, poseže pa tudi v zelo oddaljeno preteklost. Tako poišče etnična jedra, ki so se v določenih zgodovinskih trenutkih spreminjala v nacionalistična čustva. Med starodavnimi etnijami prikaže Elamite (prvič omenjane v sumerskih tekstih sredi tretjega tisočletja pr. n. št., pogosto zapisane v asirskih tekstih, zabeležene v Darijevem behistunskem napisu) in pravi, da se *zdi neverjetno predstavljati si, da ne bi bilo kontinuitete te etnične skupnosti, z njenim imenom, miti o izvoru, kulturo, zgodovino in ozemeljsko domovino ob njihovih distinktivnih kulturnih potezah*. Vendar tudi sam izraža dvom, ko nadaljuje, da *ne bomo nikoli vedeli, kako globoko je prodrli občutek elamitstva v kmetstvo ...* (prav tam: 70 s). Kako vprašljiva je trditev, da se za imeni ljudstev iz pisnih virov vedno skriva istovetna populacija oziroma njeni potomci, so na primeru Keltov pokazali tako antropologi (Chapman 1992, 3. pogl.) kakor arheologi (Collis 1994, 1996; Renfrew 1987, 9. pogl.; Ruiz Zapatero 1994, 1996).

Sicer pa se Smith z argumentacijo, da ... *lahko najdemo etnične skupnosti, ki so odigrale aktivne vloge v*

človeški skupnosti in kulturi številnih predelov sveta vsaj od zgodnje bronaste dobe dalje, ko se na Bližnjem vzhodu pojavijo prve pisave - 3000 pr. n. št., in ugotovivajo, da o etnijah pred tem težko govorimo, ker nimamo pisnih virov ali arheološke evidence, s katerimi bi lahko dokazovali, da lončarski slogi v Mezopotamiji in Egiptu petega in četrtega tisočletja pr. n. št., ki kažejo na zaporedje kultur, kot sta halafska in el-ubaidiska ob spodnjem Tigrisu, pomenijo ... prisotnost novih etničnih migracij (Smith 1989 [1986], 44),²⁸ pridružuje tradicionalnemu kulturno-historičnemu pristopu v arheologiji. Ta podčrtuje tezo, da so *omejene, homogene kulturne identitete soodnosne s posameznimi ljudstvi, etničnimi skupinami, plemeni in/ali rasami* (Jones 1997, 24). Premočrtno enačenje arheoloških kultur z etničnimi skupinami so kritizirali že nekateri pristaši kulturno-historične arheologije (npr. Tallgren, Jacob-Friesen in Wahle), še bolj pa procesualisti in postprocesualisti (prav tam: 106-8) in velja danes za preseženo, čeprav še vedno obvladuje večino arheološkega mišljenja (prav tam: 137).

Gellner proti Smithu, Smith proti Gellnerju

Razlike med Gellnerjevim in Smithovim razumevanjem narodov in nacionalizmov so najrazvidnejše v zapisu njune diskusije v Warwicku, naslovljenem *The nation: real or imagined?* Gellnerjeva nenadna smrt le nekaj dni za tem je povzročila, da se je pogovor končal le s Smithovimi zaključki, brez Gellnerjevih ugovorov (Smith 1996a, 1996b; Gellner 1996).

Smith je pričel pogovor z analitsko nujnimi pojasnitvami izhodiščnih pojmov. Tako je opredelil nacionalizem kot *ideološko gibanje za pridobitev in ohranitev avtonomije, enotnosti in identitete človeške populacije, v kateri si posamezni člani izmišljajo oblikovanje dejanskega ali potencialnega naroda*.²⁹ Narod je zanj *imenovana človeška populacija, ki si deli zgodovinsko ozemlje, skupne mite in spomine, množično, javno kulturo, enotno gospodarstvo in skupne pravice ter dolžnosti vseh članov*.³⁰

Gellner je poudaril, da je v socioloških vrstah prevladalo prepričanje o narodih in nacionalizmih kot sodobnih fenomenih. Čeprav se Smith strinja z njim, pa vendar ne verjame, da so narodi (Hobsbawmove) *iznajdene tradicije*, ki bi s simboličnimi, mitskimi in obrednimi poskusi 'skrbeli' za kontinuiteto preteklosti v sedanjost in prihodnost, a tudi ne *zamišljene politične skupnosti* Andersonovega kova. Ako sprejmemo njihovo imaginarno plat, to še ne pomeni, da s tem zanikamo njihovo resničnost. Tako kot velja po Smithu za Partenon, Chartres in sikstinski strop, da *niso nič manj resnični in otipljivi ob vsej domišljiji njihovih ustvarjalcev in občudovalcev ...*,³¹ so tudi narodi realitete,

okrepljene z imaginarnim.

'Modernističnim' teorijam, ki *poudarjajo sociološko resničnost narodov*, je Smith oporekel splošnost, s katero gradijo teoretski okvir o nacionalizmu. Prav zaradi skrajnega posploševanja je v nekaterih primerih zelo težko odgovoriti na postavljena vprašanja. Smith očita 'modernistom' tudi premočrtni materializem, saj se nacionalizmi pojavljajo v najrazličnejših družbeno-ekonomskih položajih. Najhujši zdrs pa se Smithu zdi 'modernistično' priseganje na modernost narodov in nacionalizmov z zanikanjem *etničnih vezi in kulturnih občutij preteklosti* (Smith 1996a, 360 s).

Smith se je zavzel za *etno-simbolični* pristop (ne teorijo, ker raziskav še ni dovolj!). S tem ne meni, da bi pri vseh oblikovanjih narodov sodelovale njim predhodne etnične vezi ali celo etnične skupnosti, vendar pa s poglobljenim pogledom v posamezne narode pogostokrat le najdemo v njih starodavne etnične komponente. Prepričan je, da je s takim miselnim pristopom mogoče predvideti, *katere populacije bodo v določenih okoliščinah sprožile nacionalistična gibanja in kakšna bodo ta*. Analiza zgodnjih *etničnih oblik* po Smithu omogoča odgovore na vprašanja o posameznih nacionalizmih (npr. Kateri in kakšni so vzroki za polet grškega nacionalizma v devetnajstem stoletju? Kakšni sta bili vloge bizantinske ortodoksosti in antične demokracije?). Etno-simbolični pristop se ne izogiba preučevanju *vlog spominov, vrednot, mitov in simbolov*, kot to počno 'modernisti'. Z njim je mogoče, pravi Smith, razumeti množično vključenost ljudi, ki sledijo nacionalističnim klicem.

Gellner je najprej nasprotoval Smithovem 'evolucionizmu' in se vprašal o starodavnosti etničnih kategorij s pomenljivo metaforo o Adamovem popku. Je bil Adam božja stvaritev ali evolucionistični produkt človeštva? Če ga je ustvaril Bog, recimo 4003. leta pr. n. št.,³² potem je bil brez popka, saj se ni rodil v svet kot drugi. Lahko si ga predstavljamo brez popka, ne pa brez življenjsko pomembnih funkcij: dihanja, prekrvavitve, prebavljanja ... In tako je tudi z narodi. Zanje je nepomembno ali imajo popke ali jih nimajo. Njihovi predniki v etničnih in kulturnih skupnostih preteklosti niso pomembni, kot meni Gellner. Povsem nefunkcionalni so; tako kot popki. Kot primer je navedel Estonce. V devetnajstem stoletju niso imeli niti imena; bili so *kategorija brez kakršnega koli samozavedanja* (Gellner 1996, 367), pa vendar so v modernističnem procesu, kakršen je splošno značilen za narode in nacionalizme, oblikovali presenetljivo kulturo.

Smith mu je ugovarjal, češ da ni bistveno vprašanje ali so ... *Estonci oblikovali nacionalizem ex nihilo v devetnajstem stoletju*, temveč to, ... *ali so estonski nacionalisti oblikovali estonski narod* (podčrtal Smith) *ex nihilo*³³ (Smith 1996b, 374).

Ko se je vprašal, *ali lahko izpeljemo narode tout court*

iz potreb modernosti, je našel odgovore kar v Gellnerjevih ugotovitvah. Gellner je dvomil takole: (*Nacionalizem*) *iznajdeva narode tam, kjer jih ni, - vendar potrebuje predhodno obstoječe razlikovalne znake, na katerih gradi, čeprav so ti ... popolnoma negativni*.³⁴ Pozneje je pridal: *Nacionalizem je tisti, ki plodi narode, in ne obratno. Domnevno uporablja predhodno obstoječe, historično podedovane, bujno rastoče kulture ali kulturna bogastva, čeprav jih uporablja zelo selektivno in jih najpogosteje radikalno preoblikuje. Oživilja mrtve jezike, iznajdeva tradicije, obnavlja popolnoma izmišljene prvotne čistosti. Toda ta kulturno kreativen, nenavaden, pozitivno domiseln aspekt nacionalistične gorečnosti nikomur ne dopušča napačno zaključiti, da je nacionalizem naključna, umetna, ideološka invencija ...*³⁵

Tudi sicer se je Gellner večkrat vračal k ideji, da nacionalizmi pogosto uporabljajo preteklost, je menil Smith. Tri moteče točke 'modernistov' je poudaril: nezanimanje za genealogijo narodov, zanemarjanje vprašanj o kulturni kontinuiteti in spremembah ter izločanje pomembnosti kolektivnega spomina.

Smith je poudaril, da Gellnerjevo zanikanje potreb po narodovih genealogijah pušča odprta vprašanja. Če so narodi brez popkov, potem seveda nimajo prednikov; četudi jih imajo, so zanje nepomembni. Takšno aprioristično zavračanje preteklosti je v nasprotju z večnimi nacionalističnimi iskanji 'lastnih' prednikov. Zakaj neki bi nacionalisti tako vztrajno brskali po preteklosti in sledili narodovim 'koreninam', ako bi za vse odgovore poskrbela moderna družba? Ne le družbene in kulturne elite, tudi ljudske množice verjamejo v *kolektivne prednike*. S preteklostjo jih vežejo *ime, ozemlje, jezik, umetnostni slogi, miti, simboli, tradicije junakov in junakinj, spomini na zlate dobe in podobno*.³⁶ Značilen primer tega, da modernost sama ne more oblikovati naroda, je sodobni Izrael, meni Smith. Vse tisto ima, kar po Gellnerju predstavlja *kulturno opremo* modernega sveta. Vendar pa *visoka kultura, kakršno zahteva mobilna, anonimna družba, ki oblikuje industrializem*, ni bila dovolj za utemeljitev sionistične ideologije. Da bi privabil judovsko diasporo, je moral Theodor Herzl dodati še *religiozno in politično vizijo*. Oporo tej je našel v preteklosti, pri zadnji neodvisni judovski državi - Sionu.

Za stik med preteklostjo in sedanostjo sta po Smithu pomembna dva mehanizma: kulturne spremembe in kolektivni spomini.

Gellnerjeva teza, da moderna doba povzroči radikalen prelom v kulturi, se zdi Smithu sporna. Ne verjame v upravičenost ostrega reza med 'visoko' in 'nizko' kulturo. Prav estonski primer, ki ga navaja Gellner svoji tezi v prid, kaže, da je bil prehod v 'visoko' kulturo mnogo bolj postopen in dolgotrajen, kot so to pripravljene priznati 'modernisti' (Smith 1996b, 380).

Tudi kolektivni spomini so sporno raziskovalno polje. 'Modernisti' jim ne posvečajo nikakršnega zanimanja.

Smith pa meni, da so ključna jedra modernih nacionalizmov prav historični spomini. Vzrok za zanemarjanje kolektivnih spominov je povezan z dejstvom, da 'modernisti' 'narodu' kot objektu nacionalistične razlage odvzemajo 'identiteto'. Narod je za 'moderniste' zlit bodisi z državo (nacija) ali pa je izenačen (kot pri Gellnerju) z 'visoko' kulturo. Narodi so res obdani z 'objektivnimi' atributi: imenom, ozemljem in ekonomijo, a pomembne so tudi 'subjektivne' lastnosti: miti, spomini in množična kultura. Narodno identiteto pa seveda definirajo tudi *percepcije, občutki in aktivnosti članov*. Narodne vzpone povezujejo 'modernisti' s kapitalizmom, industrializacijo, militarizmom, birokratsko državo, razrednim bojem ali kombinacijo vseh; ideje pri narodotvornosti zanje niso pomembne.

Vse te pomanjkljivosti je po Smithu mogoče odpraviti tako, da v 'modernistični' okvir nacionalizmov dodamo etno-simbolične vire. Iskanja 'zlatih dob' in skupne zgodovine so namreč dinamični agensi kolektivnih samopredstav.

Naslednji pomembni element kolektivnega spominjanja je *teritorializacija spominov*. Smith jo predstavi takole: *Dežela prednikov je prostor, kjer so se v skupnih spominih njenih prebivalcev rodili veliki dogodki; prostor, kjer so junaki, svetniki in sage skupnosti, iz katere se je kasneje razvil, živel in delal narod, in prostor, kjer so pokopani dedje in babice* (Smith 1996b, 383). Spomini so vezani na domovino in ta je ključ identitete. *Brez spominov ni identitete in brez identitete ni narodov*, je zapisal. Pri oblikovanju modernih nacionalizmov so po Smithu nepogrešljivi trije elementi: zlata/e doba/e, narodovo poslanstvo in usoda ter narodna avtentičnost.

Na koncu je poudaril, da predmodernih etnij ne smemo enačiti z narodi, saj jim običajno manjka jasno označeno ozemlje, ki ga zasedajo njihovi člani, enake zakonske pravice in dolžnosti ter javna, množična kultura. Zato pa imajo mite, simbole, vrednote in spomine, nekatere razlikovalne običaje in tradicije, splošno lokacijo in včasih lastno ime. Narodi imajo popke, in če jih nimajo, si jih izmislijo. *In ker imajo narodi popke in ker ti popki, spomini in tradicije, miti in simboli, ki jih predstavljajo, toliko pomenijo ljudem, ki jih imajo, je tako malo verjetno, da bi videli zgodnjo transcendenco narodov in nacionalizma,* ³⁷ je zaključil.

IN ARHEOLOGIJA?

Ko je Bruce Trigger 1984. leta objavil svoj članek z naslovom *Alternative archeologies: nationalist, colonialist, imperialist*, je zapisal: *Večina arheoloških tradicij je verjetno nacionalistično usmerjena* ³⁸ (Trigger 1984, 358). Takrat še ni vedel, da bo deset let kasneje Michael Rowlands lahko nadaljeval ... *izražanje povezav arheologije z nacionalizmom in etničnostjo pri*

konstrukciji kolektivnih identitet se bo gotovo nadaljevalo. Delno to zagotavlja materialnost arheološkega zapisa, delno pa tudi naraščajoča uporaba oblikovanja alternativnih preteklosti za opravičevanje ozemeljskih zahtev, etničnih teritorijev in dostopa do ekonomskih virov ³⁹ (Rowlands 1994a, 141). Nacionalizem se iz arheologije ne umika. Od družbenih in političnih razmer posameznega arheološkega okolja je odvisno njegovo razraščanje ali usihanje. V deželah, kjer so te urejene, ga v arheologiji ni (ali pa ga je vsaj manj kot drugod), zato je v njih arheologija tudi nacionalistom nezanemiva. V tistih pa, kjer veje politična negotovost, se arheologi kaj radi postavijo ob bok zgodovinarjem in postanejo *enciklopedični ustvarjalci mitov* (Hutchinson 1994, cit. v: Velikonja 1996, 17), njihove interpretacije pa uspešno 'tržno blago' v imaginarijih nacionalistov. Arheologija velja namreč za tisto med sorodnimi vedami (filologijo, antropologijo, sociologijo, zgodovino, folkloristiko), ki je (morda) najbolj uporabna za *oživljanje skupnih preteklosti* (Smith 1989 [1986], 180). Prava zakladnica kulturne kontinuitete (diskontinuitete) je in vestalka kulturnega spomina. Nacional(ističnim) kulturam daje *verba visibilia* (Shavit 1997, 57) in uspešno zadovoljuje *željo po fizični dotakljivosti* (Smith 1989 [1986], 181). Z Masado, Taro ali knežjim kamnom s Krnskega Gradu nam govori, kdo smo (bili), kje smo (bili) in od kod smo prišli. ⁴⁰

Pri oblikovanju etničnih ali nacionalnih identitet se arheologi danes lahko odločamo med *ekstremnim pozitivizmom* (Kohl, Fawcett 1995, 9), ki zahteva kot pravi Siân Jones, *pravoveren niz disciplinarnih kriterijev pri utrjevanju tehtnosti tekmujočih interpretacij preteklosti na objektivni osnovi, neodvisni od politične realnosti sedanosti* (Jones 1997, 11), in *radikalnim relativizmom*, ki v postmodernističnem duhu zagovarja pluralnost interpretacij preteklosti (Kohl, Fawcett 1995, 9). Zaradi strahu, da sredi vse številnejših nacionalističnih izbruhov ne bi vzpodbujali *popularnih interpretacij preteklosti, obsegajočih vse od nacionalističnega fanatizma do fantazij duhovnega iskanja korenin* (Anthony 1995, 84 s) ali celo *izenačevali popularnih etničnih konstrukcij z akademskimi* (Shnirelman 1995, 14, op. 4), se arheologi radi zatekamo k iluziji o 'objektivnih', 'uravnoteženih' interpretacijah preteklosti, zaradi česar si pogosto oblačimo *uniforme patriotov in križarjev*, po potrebi pa smo *državni agenti, revolucionarji ali turistični izvedenci*, kot je slikovito rekel Neil Asher Silberman (1995, 261). Kadar prevzemamo vlogo moralnih razsodnikov, se lahko kaj hitro srečamo s spodrseljaji, kakršni so se primerili Philipu Kohlu in Gochi Tsetskhladzeju, na katere je upravičeno opozorila že Siân Jones (1997, 12). V želji, da bi pritrdila legitimnim gruzinskim ozemeljskim pravicam, sta uporabila interpretativna načela, kakršnim sta

predhodno očitala nepravilnost (Kohl, Tsetskhladze 1995, 151, 158-159, 161).

Če smo se doslej arheologi ukvarjali predvsem s preučevanjem tistih oblik nacionalizma, ki jih je nedavno tega Michael Billig imenoval 'vroče' ('hot'), spodbujajo k premisleku tudi one, našim očem (in ušesom) bolj odmaknjene, opredeljene kot 'banalne' ('banal').⁴¹ Da s(m)o se že priklonili prevladi 'modernističnega' pristopa do narodov in nacionalizmov, je vidno v nizu prispevkov, namenjenih omenjeni tematiki. Ta je sicer upravičen pri uveljavljanju nacionalističnih ideologij, ne pa pri ugotavljanju etničnosti. Hitra udomačitev 'modernističnega' pristopa v arheološki praksi je razumljiva v luči 'mita modernega naroda' (Smith), ki je uzakonil dihotomijo med tradicionalnim in modernim v študijah o narodih in nacionalizmih, nastalo zaradi razdvojenosti, izvirajoče iz dvojnih vlog raziskovalcev. V vsakdanjem življenju s(m)o ujetniki nacionalnih ali etničnih skupnosti, poklicno pa zavezani *kozmpolitstvu in asimilacijskim idealom*. Etično dilemo rešuje(mo)jo *v harmoniji z narodi kot modernimi fenomenii, atributi industrijskega, kapitalističnega ali modernega zgodovinskega obdobja* (Smith 1988, 7). Ne zdi se mi naključno, da smo priče razcvetu tovrstne arheološke ozaveščenosti v političnem ozračju zadnjih let, ko smo namesto Minervine sove, ki naj bi začela obletavati narode in nacionalizme (Hobsbawm 1994 [1990], 192), dočakali le nove nacionalistične blodnjave z 'etničnimi čiščenji' vred. Z vse preveč razširjenim prepričanjem, da arheologijo izrabljajo kot podporo sodobnim kulturocidom (in nič manj etnocidom) 'oni' ('nearheologi'), mi pa jim ne dajemo niti najmanjšega povoda, da bi bilo moralo biti tako, se samo izmikamo problemom.

Tako kot je res, da je Vere G. Childe v tridesetih letih iz svojih razmišljanj izjelo zamisel o arheološki evidenci kot dokazovalki indoevropske pradomovine (Childe 1930, 240-247, cit. v: Trigger 1994, 12), se upr buhtečemu nacističnemu rasizmu (Childe 1933a, 1933b, 1935, cit. v: Jones 1997, 16 in Childe 1934, cit. v: Silberman 1997, 18) in si s tem prislužil pionirstvo v raziskovanju družbenega in političnega v arheologiji, je tudi res, da ga je ta etična in moralna drža popeljala do ponovnega razmisleka o difuzionizmu in zavrnitve prepričanja o kulturi kot naravni entiteti (Rowlands 1994b, 48 s, 54; Renfrew 1994b, 131 s). Ni se umaknil v mnogo udobnejši apriorizem, češ da je bolje ne dotikati se arheoloških kultur, temveč se je predal teoretski strogosti in nas popeljal na pot procesne arheologije ter nas prepustil premisleku o hibridizaciji. Pot, kakršno si je izbral Childe, ubirajo tudi tisti arheologi med nami, ki so se odločili za teoretske in empirične raziskave etničnosti (Baagenholm 1996; Dolukhanov 1994; Hall 1997; Hodder 1982; Jones 1997; Olsen, Kobyliński 1989; Shennan 1989).

In kakor se strinjamo z Ianom Hodderjem, ki ugotavlja, *da moramo z budnim in kritičnim očesom karseda nasprotovati nacionalistični in etnični izrabi arheologije za opravičevanje konfliktov* (Hodder 1991, x), se tudi zavedamo, da je Nandini Rao zadela v srž problema s trditvijo *o zelo tenki črti med zgodovinskimi/arheološkimi 'dejstvi' in mitom* (Rao 1994, 154). Seveda nam strah, ki ga živimo v devetdesetih, ne more (in ne sme) dati odveze pri iskanju tistih disciplinarnih kriterijev, ki nam bodo dopuščali razlikovati med 'alternativnim' in 'izkrivljenim' (Ucko 1995b, 18) pogledom na preteklost.

Z zahtevami po 'znanstveni objektivnosti', prevladujočih na nekaterih arheoloških scenah (domača je gotovo med njimi), prav nič ne pripomoremo k temu, da bi *posamezne subjektivne interpretacije preteklosti (vključno z nacionalističnimi in fašističnimi) izgubile svojo moč* (Jones 1997, 11). Dokler bomo arheologi še naprej vztrajno iskali 'popke narodov' tako, da bomo enačili arheološke kulture z monolitnimi etničnimi entitetami, *ne bomo nikoli razumeli mnogovrstnih praks, ki so vključene v oblikovanje preteklih etničnosti* (prav tam: 141), hkrati pa bomo še naprej dajali nacionalistom v roke škarje in platno za ukrojevanje mitemov.

PRIHODNOST?

Empirične raziskave etnografov so pripomogle k zatonu prepričanja, da je povezava med etničnimi skupinami in kulturami monolitna, sprožile teoretske premike v socialni antropologiji in vplivale na spremenjeno miselnost tudi v arheologiji. Ponavljajoči poskusi, ki tečejo že od šestdesetih let, si prizadevajo zgraditi ustrezno teorijo etničnosti, nihajoči med 'prvobitnim', 'instrumentalnim' in 'integriranim' pristopom, so bolj ali manj neuspešni, vendar so vseeno navrgli prevladujoči pogled na etnične skupine kot samodefinirajoče in od drugih opredeljene 'sisteme' oziroma identitete grajene na opoziciji mi/oni. Med sodobnimi pristopi je splošno razširjen tisti, ki opredeljuje *etnične skupine kot kulturno pripisane identitetne skupine, utemeljene z izrazi resnično ali domnevno deljene kulture in skupnega izvora (običajno preko objektivacije kulturnih, jezikovnih, verskih in/ali fizičnih značilnosti)* (Jones 1997, 84).

Siân Jones je pred kratkim - v nasprotju z Gösto Baagenholmom, ki je prepričan, da je arheologija brez pisnih virov iztrgana iz *psiholoških in družbenih procesov oblikovanja etničnosti* in torej pri odkrivanju etničnih skupin v prazgodovinski preteklosti popolnoma nemočna (Baagenholm 1996, 76) - oblikovala bolj optimističen teoretski okvir. S kritičnim pretresom temeljne analitične kategorije habitusa⁴² francoskega

sociologa kulture Pierra Bourdieuja v etničnih študijah, uporabljene že pri Bentleyju (1987) in Eriksenu (1993), je opozorila na pomanjkljivosti in z empirično študijo romanizacije Essexa in Hertfordshirea dala v premislek nove nastavke za reševanje etničnosti v arheologiji. S tem ko je objektivirala kulturne prakse in reprezentacije kot simbole etničnosti, izvirajoče iz in odmevne v habitualnih praksah, je pretrgala dihotomijo med 'primordialnimi' in 'instrumentalnimi' pristopi, hkrati pa pokazala, kako etničnost ni neposredno skladna s habitusom in tudi ne s kulturnimi praksami in reprezentacijami, ki strukturirajo in so strukturirane s habitusom. Etnične identifikacije zanjo vključujejo objektivacije kulturnih praks s prepoznavanjem in označevanjem različnosti v opoziciji (in tudi v stiku) z drugimi (drugačnimi). Posamične oblike objektivacij kulturnih različnosti so reprezentirane s habitusom v skladu z družbenimi pogoji določenega trenutka. Vključitev etničnosti v kulturne realitete preteklosti se odraža v habitusu in je močno spremenljiva ter odvisna

od kulturnih sprememb. Zaradi te odvisnosti kulturne prakse in reprezentacije 'iste' identitete kvalitativno in kvantitativno variirajo v odvisnosti od družbenih kontekstov. Teoretski okvir, ki ga oblikuje, nam omogoča razumevanje podobnosti znotraj družbenih in zgodovinskih kontekstov in hkrati tudi različnosti, kar ohranja možnost raziskovanja preteklih raznolikosti namesto vsiljenih podob, ki bi jih reproducirala sedanost (Jones 1997, 128 s).

Da je pričujoče besedilo dobilo končno obliko, gre zahvala potrpežljivosti Duške Knežević-Hočevar, Tomaža Nabergoja, Andreja Pleterskega, Rudija Rizmana in Bibe Teržan, ki so ga brali. Margariti Díaz-Andreu, Anthonyju F. Hardingu, Siân Jones in Anthonyju D. Smithu sem hvaležna za moralno in intelektualno podporo, Marku Prezlju za neskončne pogovore in Mariji Reher za skrb pri izbrisu jezikovnih nerodnosti.

P. S.: Besedilo je bilo napisano in oddano 1997. leta.

¹ Študije, ki obravnavajo etničnost v arheologiji, so večinoma nastale pod vplivom dogajanja v socialni antropologiji (kulturno-ekološki pristop F. Bartha je zaznaven med Skandinavci: Haaland 1977; Johansen Kleppe 1977; Odner 1985, 1992; Olsen 1985; Olsen, Kobylinski 1991, a tudi pri drugih: Hodder 1979, 1981, 1982; Larick 1986; Renfrew 1987, 1996; Shennan 1989). Razširjen, teoretsko doslej najbolj izpopolnjen pristop, je delo Siân Jones 1996, 1997, pridružujeta pa se mu deli Göste Baagenholma 1996 in Jonathana M. Halla 1997.

² Prim.: Kristiansen 1992; Trigger 1984, 1989; Ucko 1983, 1987; različni avtorji v: Gathercole, Lowenthal 1990; Pinsky, Wylie 1989; Stone, MacKenzie 1990; Ucko 1995a. Študije so odraz splošnega prepričanja postprocesualistov o odvisnosti materialne kulture od arheoloških interpretacij. Pomeni, ki jih pripisujemo materialni kulturi, naj bi bili po njihovem mnenju namreč odvisni od našega sedanjega družbeno-političnega konteksta. Takšno mišljenje srečamo npr. pri Shanksu in Tilleyju (1987b, 26): *The past ... only exists now in its connection with the present, in the present practice of interpretation. So it is not the object of the past and their preservation which matter so much as the reactions revealed and created between them in the historical act of the interpretation.* Ali v Tilleyjevem prepričanju (1993, 6): *In the process of interpreting we, in effect, remake the world of material culture, reinscribe it in a new frame of reference. We alter the manner in which we perceive and understand a given set of material objects and their relationship. Material culture patterning is, of course, totally dependent on the manner in which we regard it. The world acts in the way our 'true' descriptions say it does. The way in which we describe the world is dependent on prior schemes of understanding and perception, which make us regard certain properties in the artefacts as significant rather than others. Disciplines, and the theoretical paradigms in favour at any one time, always attempt to stabilize the manner in which we view the world. Certain ways of understanding and interpreting material culture become entrenched. Consequently, there is always resistance to novel interpretations.* Primerjaj še: Hodder 1992, 169 ss; Shanks, Tilley 1987a, 66 s, 103 s; Shanks 1992, 28 s; Tilley 1993, 6 ss; pri Shanks, Hodder 1995, 9 prepričanje ni več absolutno - prim.: 18).

³ O vlogi arheologije pri oblikovanju skupinskih identitet splošno: Jones, Graves-Brown 1996; Kristiansen 1992; Layton 1989; Rowlands 1994a; Trigger 1984; Ucko 1995b. S posameznimi primeri se problema lotevajo: Arnold 1990, Arnold, Hassmann 1995 (nacistična Nemčija); Dietler 1994 ('keltska' identiteta); Fleury-Illet 1996 (arhetipi železne dobe); Kohl 1993 (nekdanje sovjetske države); Murray 1993 (avstralska perspektiva); Olsen 1986 (norveška identiteta); Elon 1997, Long 1997, Shavit 1997, Silberman 1997, Whitelam 1996 (izraelski primer). Niz člankov je v: Atkinson in sod. 1996; Bond, Gilliam 1994; Díaz-Andreu, Champion 1996; Graves-Brown in sod. 1996; Kohl, Fawcett 1995; Layton 1989 in Ucko 1995a.

⁴ *Gellner takes the view that entities of the ethnic group type are essentially characteristic of the onset of industrialism and its impact - before that they did not exist* (Shennan 1989, 14).

⁵ *But it was with the emergence of the first city-states and patrimonial kingdoms in the early third mill. BC ... that we find a growing sense of a more-than-local ethnic consciousness and sentiment, notably among the Egyptians and Sumerians* (prim.: Smith 1989 [1986], 45).

⁶ V arheološki literaturi pogosto srečujemo termine etničnost (ethnicity), etnična identiteta (ethnic identity), etnična skupina (ethnic group), etnična skupnost (ethnic community), etnični izvor (ethnic origin), etnocentrizem (ethnocentrism) ... O pomenih glej: Hutchinson, Smith 1996, 4 s; Jenkins 1997, 13 s; Jones 1997, xiii.

⁷ Odgovor na vprašanje, kaj nacionalizem je, bi lahko povzeli po misli Petra F. Sugarja: *We have as many definitions of nationalism as we have scholars who write about it* (Sugar 1981, 67). Splošne preglede najdemo v: Alter 1989; Hutchinson, Smith 1994; Smith 1991; Vincent 1996 [1992], 238-277. Pojemovna zmeda ne nastopa samo v politiki, kjer je terminološka površnost takorekoč pravilo, marveč tudi v teoriji. Nacionalizem kot koncept je lahko pojmovan bodisi kot nacionalno občutenje, kot ideologija ali kot nacionalno gibanje. Pomembno je tudi vedenje, da obstajata dva pristopa k študiju nacionalizma: prvi obravnava *nacionalna gibanja in nacionalizem kot*

manifestacije politične moči, v katerih so družbeni, ekonomski in kulturni vidiki upoštevani kot razlagalni dejavniki, a le v odnosu do države; drugi analizira nacionalno identiteto kot kulturno konstrukcijo, ne kot objektivno realnost, ampak kot trajen in spreminjajoč proces, odvisen od in izvirajoč iz družbenih odnosov (Woolf 1996, 8). O različnih 'nivojih' nacionalizma prim. še Smith 1994, 378-383.

⁸ Drugače kot Jenkins opredelila pristope Sergej Sokolovski in Valerij Tiškov. Poleg 'prvobitnega' in 'instrumentalističnega' razlikujeta še 'konstruktivističnega', ki poudarja kontingentnost in fluidnost etnične identitete, obravnavajoč jo kot nekaj, kar nastane v posebnih družbenih in zgodovinskih kontekstih. (orig.: ... emphasize the contingency and fluidity of ethnic identity, treating it as something which is made in specific social and historical contexts ...) (Sokolovskii, Tishkov 1997, 190).

⁹ Nacionalizem kot antropološki problem se je pojavil šele v osemdesetih in devetdesetih letih, čeprav je v intelektualni zgodovini antropologije odigral pomembno vlogo (še zlasti pri antropološkem konceptu kulture) (prim.: Eriksen 1993, 1, 98; Spencer 1997, 319 s).

¹⁰ V zadnji knjigi govori o: *foraging, agriculture and scientific/industrial society* (Gellner 1997, 14). O Gellnerjevem izogibanju 'fevdalizmu in kapitalizmu' prim.: James 1996, 130, op. 30; kratek povzetek marksistične kritike podaja z odgovarjajočo literaturo Tierny 1996, 15 s.

¹¹ 1) *Two men are of the same nation if and only if they share the same culture, where culture in turn means a system of ideas and signs and associations and ways of behaving and communicating.*

2) *Two men are of the same nation if and only if they recognize each other as belonging to the same nation. In other words, nations make the man; nations are artefacts of men's convictions and loyalties and solidarities.*

¹² *Nationalism is primarily a political principle, which holds the political and the national unit should be congruent. Nationalism as a sentiment, or as a movement, can best be defined in terms of this principle. Nationalist sentiment is the feeling of anger aroused by the violation of the principle, or the feeling of satisfaction aroused by its fulfilment. A nationalist movement is one actuated by sentiment of this kind. ... (N)ationalism is not the awakening of nations to self-consciousness: it invents nations where they do not exist.*

¹³ Že Siân Jones je opozorila, da lahko vodi izključujoče obravnavanje arheoloških preteklosti le v okviru nacionalnih kulturnih identitet do poenostavljanja in pretiranega zanimanja samo za ekstremne oblike nacionalizmov, hkrati pa do zanemarjanja drugih, npr. manjšinskih in domorodnih identitet (Jones 1997, 8 s, op. 4, 145).

¹⁴ ... (N)ations, like narratives, lose their origins in the myth of time and only fully realize their horizons in the mind's eye.

¹⁵ *It is not just that the modern nation is an imagined community. This imagination has been projected back into the past to provide the legitimation and justification of the present.*

¹⁶ ... (I)s (nationalism) an ideological artefact, an invention of febrile thinkers which has mysteriously captured some mysteriously susceptible nations? ... But nationalism is not the awakening of an old, latent, dormant force, though that is how it does indeed present itself. ... (N)ationalism, which sometimes takes pre-existing cultures and turns them into nations, sometimes invents them, and often obliterates pre-existing cultures. ... The cultures it claims to defend and revive are often its own inventions, or are modified out of all recognition.

¹⁷ Gellner is so anxious to show that nationalism masquerades under false pretences that he assimilates 'invention' to 'fabrication' and 'falsity', rather than to 'imagining' and 'creation'. Podobno razumevanje Andersonovih zamišljenih skupnosti, ki da niso popolnoma lažne iznajdbe, srečamo tudi pri Davidu Millerju (1995, 32). Drugačnega mišljenja je John Hall, ki se mu Andersonova gospodovalna graja ne zdi umestna in naj bi ne zasenčila bistvene pravilnosti Gellnerjevega poudarka, saj ni nobenega trdnega sociološkega sidrišča za narod (niti v jeziku, niti v veri in tudi ne v etničnosti), pa tudi težje ga je definirati kot nacionalizem (Hall 1995, 11).

¹⁸ Drugačno je razumevanje Siân Jones, ko piše o etnični in nacionalni identiteti. Takole pravi: ... (T)he academic literature stresses that both ethnic and national identities are subjective constructions; they are not 'natural' and there is no objective congruence between a particular group and the culture or language claimed as its exclusive possession ... Nations are in this sense 'imagined communities', but this does not imply that they are fabrications (poud. I. M. P.) which can be contrasted with 'true' communities (Jones 1996, 6).

¹⁹ Gertrude Himmelfarb je tudi opozorila, da je dve leti pred skovanko 'invented traditions' Geoffrey Eley pisal o umetnem in fabriciranem značaju nacionalnosti v devetnajstem stoletju kot sprejemljivih pristopih, vendar pa so bile Hobsbawmove 'iznajdene tradicije' tiste, ki so idejo popularizirale (Himmelfarb 1995, 110, op. 8, 178).

²⁰ Hugh Trevor-Roper je v članku *The invention of tradition: the Highland tradition of Scotland* (Trevor-Roper 1983, 15-41) dokazoval, da so kilti, tartan, klani in celo dude Škotskega višavja moderne invencije. Če so bile znane že prej, je menil, da so obstajale samo v sledeh kot znaki barbarstva. James mu ugovarja, da je škotsko samozavedanje izpričano že v štirinajstem stoletju (James 1996, 115 s), Dirks pa ga celo obtožuje, da uporablja svojo zgodovinarsko spretnost, da bi z njo prikriil svoje lastno moralno stališče, ki opravičuje ali vsaj podpira unifikacijske težnje britanske države. Opozarja tudi takole: *Kadar se zgodovinske metode uporabljajo tako, kot da so same pri skrbnem zgodovinskem preiskovanju in kritiki izvete, postane zgodovina sredstvo zavračanja vsega, razen lastne avtoritete, očrnjevanja razlike in premeščanja kategorij in logik zgodovinskega diskurza. Lažje postane končati s privilegiranjem določenih vrst zgodovin, tekstov ali tradicij nad drugimi kot spoznati, da so vse takšne 'stvari' - vključno z našimi lastnimi zgodovinami, teksti in tradicijami - konstruirane v zgodovinskih in ideoloških kontekstih* (Dirks 1996, 41).

²¹ ... (N)ationalism is a theory of political legitimacy, which requires that ethnic boundaries should not cut across political ones.

²² *Nationalism usually conquers in the name of a putative culture. ... At the present time in the Soviet Union the consumers of 'ethnic' gramophone records are not the remaining ethnic rural population, but the newly urbanized, apartment-dwelling, educated and multi-lingual population ...*

²³ ... (E)thnicity enters the political sphere as 'nationalism' at times when cultural homogeneity or continuity (not classlessness) is required by the economic base of social life, and when consequently culture-linked class differences become noxious, whole ethnically unmarked, gradual class differences remain tolerable.

²⁴ 'Instrumentalistični' pristop je razpoznaven tudi pod nalepko 'od okoliščin odvisen' ('circumstantialists') (Glazer, Moynihan 1975, 19; Scott 1990, 147), ker opazuje etničnost glede na kontekst. Scott (prav tam: 148, op. 3 in 4, 168) razlikuje v okviru od okoliščin odvisne perspektive situacijski in strukturalni pristop, Jenkins pa govori o instrumentalistični ali konstruktivistični perspektivi (Jenkins 1996, 811).

²⁵ O začetku nacionalizma imajo znanstveniki različna mnenja. Nekaterim je prelomnica delitev Poljske 1775. leta, drugim ameriška deklaracija o neodvisnosti 1776., tretjim se zdita pomembnejša datuma 1789. in 1792. leto - začetek francoske revolucije in njena druga faza, četrtem Fichtejev *Nagovor nemškemu narodu* (Hutchinson, Smith 1994, 5) itn.

²⁶ Nasprotnega mnenja je James (1996, 16), ki meni, da je uvajanje 'eksotičnega termina' nepotrebno, saj pri današnji rabi etnične skupnosti ni več 'prvobitnega' in biološkega poudarka.

²⁷ Smith poudarja, da večje število atributov pri posamezni etniji pomeni približevanje idealnemu tipu. Sicer pa tudi opozori, da je potrebno razlikovanje med etničnimi kategorijami (ethnic categories) in etničnimi skupnostmi (ethnic communities). Slednje opredeljuje kot: ... (H)uman populations whom at least some outsiders consider to constitute a separate cultural and historical grouping. But the population so designed may at the time have little self-awareness, only a dim consciousness that they form a separate collectivity (Smith 1991, 20 s).

²⁸ ... (E)thnic communities can be found playing active role in human society and culture in most parts of the globe from at least the early Bronze Age, when writing first appears in the Near East, c. 3000 BC. Whether, indeed, ethnics antedated this era is hard to say. Pottery styles in Mesopotamia and Egypt during the fifth and fourth mill. BC suggest a succession of cultures, like the Halaf and al-Ubaid on the lower Tigris, but, in the absence of the written records or archaeological evidence, we have no means of ascertaining whether this stylistic succession expresses the presence of new ethnic migrations.

²⁹ ... (A)n ideological movement for the attainment and maintenance of autonomy, unity and identity of human population, some of whose members conceive it to constitute an actual or potential 'nation'.

³⁰ ... (A) named human population sharing an historic territory, common myths and memories, a mass, popular culture, a single economy and common rights and duties for all members.

³¹ ... (T)he Parthenon, Chartres and the Sistine ceiling are no less real and tangible for all the imagination of their creators and spectators ...

³² Srednjeveški učenjaki so svetu pripisovali najrazličnejše starosti. Rabini so trdili, da je do stvarjenja prišlo 3700 pr. n. št., papež Klement VIII. je začetek postavil v leto 5199 pr. n. št., nadškof James Usher pa v leto 4004 pr. n. št. (Trigger 1989, 31).

³³ ... (W)hether the Estonian created nationalism ex nihilo in the nineteenth century, but whether the Estonian nation was created by the Estonian nationalists ex nihilo.

³⁴ (Nationalism) invents nations where they do not exist, - but it does need some pre-existing differentiating marks to work on, even if ... these are purely negative.

³⁵ It is nationalism which engenders nations, and not the other way round. Admittedly nationalism uses the pre-existing, historically inherited proliferation of cultures or cultural wealth, though it uses them very selectively and it most often transforms them radically. Dead languages can be revived, traditions invented, quite fictitious pristine purities restored. But this culturally creation, fanciful, positively inventive aspect of nationalist ardour ought not to allow anyone to conclude, erroneously, that nationalism is a contingent, artificial, ideological invention ...

³⁶ ... (A) proper name, a rough territory, a language, some artistic styles, sets of myths and symbols, traditions of heroes and heroines, memories of golden ages and the like.

³⁷ And it is because nations have navel, and because those navels, and the memories and traditions, myths and symbols they represent, mean so much to the people that have them, that we are so unlikely to see the early transcendence of nations and nationalism.

³⁸ Most archaeological traditions are probably nationalistic in orientation.

³⁹ ... (T)he expression of archaeology's relation to nationalism and ethnicity in the construction of collective identity seems certain to continue. Partly the materiality of the archaeological record will assure this. Partly also the creation of alternative pasts is increasingly being used to legitimate land claims, ethnic territories and across to economic resources.

⁴⁰ Masada je trdnjava nad Mrtvim morjem, kjer so se poslednji zeloti pod vodstvom Elazarja ben Jaira še tri leta po zadušenem jeruzalemskem uporu (do 73. leta n. št.), srčno upirali Vespazijanovim vojakom, potem pa nemočni naredili skupaj z ženami in otroki kolektivni samomor (Velikonja 1996, 10 s). V današnjem Izraelu velja za osrednji simbol nacional(istič)nega imaginarija (o vlogi arheologa Yigaela Yadina, ki jo je raziskal, primerjaj: Elon 1997, 39-43; Silberman 1993). Tara (irsko Temair) je grič severozahodno od Dublina, kjer so po srednjeveškem izročilu ustoličevali kralje (več v: Pleterski 1997, 23-33). V devetnajstem stoletju so jo Irci povzdignili v 'zaščitni znak' nacionalne identitete (primerjaj: Woodman 1995, 280-282). Knežji kamen s Krnskega Gradu (danes shranjen v celovškem Koroškem deželnem muzeju), ob katerem je ljudstvo s posebnim obredom izročalo koroškemu vojvodom oblast v deželi (Grafenauer 1978, 394-414), je v slovenski nacional(istič)ni samopredstavi pomembno obeležje (o novejših pogledih primerjaj Pleterski 1997; izčrpna študija o slovenski nacionalni mitologiji je predstavljena v razdelku *Razsežja slovenske mitske samopredstave* - Velikonja 1996, 171-188).

⁴¹ Z 'banalnim' je Billig prekril tiste ideološke navade, ki omogočajo reproduciranje že utrjenih, 'starih' nacij in za katere smo napačno mislili, da jih je zgodovina umaknila iz vsakdanjosti. Z 'vročimi' je označil predvsem nacionalna gibanja oziroma 'ekstremne' oblike nacionalizmov (Billig 1995, 3. pogl., predvsem str. 43-46).

⁴² Pierre Bourdieu je razvil analitični pojem *habitus* v knjigi *Outline of a theory of practice*. Zanj je habitus fenomen, ki izvira iz posebnih eksistenčnih pogojev, ki oblikujejo sistem trajnih, prenosljivih dispozicij (*system of lasting, transposable dispositions*). Kot produkt preteklih eksistenčnih pogojev in družbenih praks oblikuje kolektivne (in individualne) prakse, hkrati pa zagotavlja prisotnost izkustev, ki delujejo kot sheme dojemanja, miselne sheme in sheme delovanja (*functions ... as a matrix of perceptions, appreciations, and actions*) v posamičnih organizmih. Habitus deluje v skladnosti z *logiko prakse* (več v: Bourdieu 1977, 72 ss; Jones 1997, 88 ss).

ALTER, P. 1996 (1989), *Nationalism*. - London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.

ANDERSON, B. 1983, *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. - London: Verso; druga izd. 1991.

ANTHONY, D. A. 1995, *Nazi and eco-feminist prehistories: ideology and empiricism in Indo-European archaeology*. - V: P. L.

Kohl in C. Fawcett (ur.), *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*, 82-96, Cambridge: Cambridge University Press.

ARMSTRONG, J. 1982, *Nations before Nationalism*. - Chapel Hill: University of North Carolina Press.

ARNOLD, B. 1990, *The past as propaganda: totalitarian archaeology in Nazi Germany*. - *Antiquity* 64, 464-478.

ARNOLD, B. in H. HASSMANN 1995, *Archaeology in Nazi*

- Germany: the legacy of the Faustian bargain. - V: P. L. Kohl in C. Fawcett (ur.), *Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology*, 70-81, Cambridge: Cambridge University Press.
- ATKINSON, J. A., I. BANKS in J. O'SULLIVAN (ur.) 1996, *Nationalism and Archaeology. Scottish Archaeological Forum*. - Glasgow: Cruithne Press.
- BAGEHOT, W. 1873, *Physics and Politics*. - London: Henry S. King.
- BAAGENHOLM, G. 1996, *Etnicitet som problem i arkeologisk forskning*. - GOTARC. Serie C, Arkeologiska Skrifter No 11, Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för arkeologi.
- BANKS, M. 1996, *Ethnicity. Anthropological Constructions*. - London: Routledge.
- BARTH, F. 1969a, Introduction. - V: F. Barth (ur.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*, 9-38, Boston: Little Brown.
- BARTH, F. 1969b, Pathan identity and its maintenance. - V: F. Barth (ur.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*, 117-134, Boston: Little Brown.
- BENTLEY, G. C. 1987, Ethnicity and practice. - *Comparative Studies in Society and History* 29, 24-55.
- BILLIG, M. 1995, *Banal Nationalism*. - London: Sage Publications.
- BINFORD, L. R. 1983, *In Pursuit of the Past*. - London, New York: Thames and Hudson.
- BOND, G. C. in A. GILLIAM (ur.) 1994, *Social Construction of the Past: Representation as Power*. - London: Routledge.
- BOURDIEU, P. 1977, *Outline of a Theory of Practice*. - Cambridge: Cambridge University Press.
- BRUBACKER, R. 1996, *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in Europe*. - Cambridge: Cambridge University Press.
- CHAPMAN, M. 1992, *The Celts. The Construction of a Myth*. - Basingstoke, New York: Macmillan, St. Martin's Press.
- CHILDE, V. G. 1930, *The Bronze Age*. - Cambridge: Cambridge University Press.
- CHILDE, V. G. 1933a, Is prehistory practical? - *Antiquity* 7, 410-418.
- CHILDE, V. G. 1933b, Races, peoples and cultures in prehistoric Europe. - *History* 18, 193-203.
- CHILDE, V. G. 1934, Anthropology and Herr Hitler. - *Discovery* (March), 65-68.
- CHILDE, V. G. 1935, Changing methods and aims in Prehistory. Presidential Address for 1935. - *Proc. Prehist. Soc.* 1, 1-15.
- CLARKE, D.L. 1978 (1968), *Analytical Archaeology*. - London: Methuen.
- COHEN, A. 1974, Introduction: the lesson of ethnicity. - V: A. Cohen (ur.), *Urban Ethnicity*, ix-xxiv, London: Tavistock Publications.
- COLLIS, J. 1994, Los Celtas en Europa. - V: M. Almagro-Gorbea (ur.), *Los Celtas. Hispania y Europa*, Actos de El Escorial 1992, 63-76, Universidad Complutense de Madrid, Cursos de Verano 1992.
- COLLIS, J. 1996, Celts and politics. - V: P. Graves-Brown, S. Jones in C. Gamble (ur.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*, 167-178, London: Routledge.
- DÍAZ-ANDREU, M. 1995, Archaeology and nationalism in Spain. - V: P. L. Kohl in C. Fawcett (ur.), *Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology*, 39-56, Cambridge: Cambridge University Press.
- DÍAZ-ANDREU, M. in T. C. CHAMPION (ur.) 1996, *Nationalism and Archaeology in Europe*. - London: University College London Press.
- DIETLER, M. 1994, 'Our ancestors the Gauls': archaeology, ethnic nationalism and the manipulation of Celtic identity in modern Europe. - *American Anthropologist* 96, 584-605.
- DIRKS, N. B. 1996, Is vice versa? Historical anthropologies and anthropological histories. - V: T. J. McDonald (ur.), *The Historic Turn in the Human Sciences*, 17-51, Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- DOLUKHANOV, P. 1994, *Environment and Ethnicity in the Ancient Middle East*. - Aldershot: Avebury Press.
- ELLER, J. D. in R. M. COUGHLAN 1993, The poverty of primordialism: the demystification on ethnic attachments. - *Ethnic and Racial Studies* 16(2), 185-202.
- ELON, A. 1997, Politics and archaeology. - V: N. A. Silberman in D. Small (ur.), *The Archaeology of Israel. Constructing the Past, Interpreting the Present*, Journal for the Study of The Old Testament, Supplement Series 237, 34-47, Sheffield: Sheffield Academic Press.
- ERIKSEN, T. H. 1993, *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. - London: Pluto Press.
- ERIKSEN, T. H. 1995, *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Sociology*. - London: Pluto Press.
- FLEURY-ILETT, B. 1996, The identity of France: archetypes in Iron Age studies. - V: P. Graves-Brown, S. Jones in C. Gamble (ur.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*, 196-208, London: Routledge.
- GATHERCOLE, P. in D. LOWENTHAL (ur.) 1990, *The Politics of the Past*. - London: Unwin Hyman.
- GELLNER, E. 1964, *Thought and Change*. - London: Weidenfeld, Nicolson.
- GELLNER, E. 1981, Nationalism. - *Theory and Society* 10(6), 753-776.
- GELLNER, E. 1982, Nationalism and the two forms of complex society. - *Proceedings of the British Academy* 68, 165-187.
- GELLNER, E. 1983, *Nations and Nationalism*. - Oxford: Basil Blackwell.
- GELLNER, E. 1994, *Encounters with Nationalism*. - Oxford: Basil Blackwell.
- GELLNER, E. 1996, Do nations have navels? - *Nations and Nationalism* 2(3), 366-370.
- GELLNER, E. 1997, *Nationalism*. - London: Weidenfeld & Nicolson.
- GEERTZ, C. 1963, The integrative revolution: primordial sentiments and civil politics in the new states. - V: C. Geertz (ur.), *Old Societies and New States*, 105-157, New York: The Free Press.
- GILLBERG, A. in H. KARLSSON 1996, The use of the past in identity creation: the 'Quest for a Swedish History' exhibition, 1994. - V: J. A. Atkinson, I. Banks in J. O'Sullivan (ur.), *Nationalism and Archaeology. Scottish Archaeological Forum*, 155-164, Glasgow: Cruithne Press.
- GLAZER, N. in D. P. MOYNIHAN 1975, Introduction. - V: N. Glazer in D. P. Moynihan (ur.), *Ethnicity. Theory and Experience*, 1-26, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- GRAFENAUER, B. 1978, *Zgodovina slovenskega naroda I*. - Ljubljana: Državna založba Slovenije; tretja izd.
- GRAVES-BROWN, P. 1996, All things bright and beautiful? Species, ethnicity and cultural dynamics. - V: P. Graves-Brown, S. Jones in C. Gamble (ur.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*, 81-95, London: Routledge.
- GRAVES-BROWN, P., S. JONES in C. GAMBLE (ur.) 1996, *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*. - London: Routledge.
- GREENFELD, L. 1996, A. D. Smith, Nations and Nationalism in a Global Era. - *Ethnic and Racial Studies* 19(3), 701-702.
- HALL, J. A. 1995, Nationalisms, classified and explained. - V: S. Periwál (ur.), *Notions of Nationalism*, Budapest, London, New York: Central European University Press.
- HALL, J. M. 1997, *Ethnic Identity in Greek Antiquity*. - Cambridge: Cambridge University Press.
- HAALAND, R. 1977, Archaeological classification and ethnic groups: a case study from Sudanese Nubia. - *Norwegian*

Archaeological Review 10, 1-31.

HÄRKE, H. 1991, All quiet on the western front? Paradigms, methods and approaches in the West German archaeology. - V: I. Hodder (ur.), *Archaeological Theory in Europe*, 187-222, London: Routledge.

HÄRKE, H. 1995, The Hun is a methodical 'chap': reflections on the German tradition of pre- and proto-history. - V: P. J. Ucko (ur.), *Theory in Archaeology. A World Perspective*, 46-60, London: Routledge.

HECHTER, M. 1976, *Internal Colonialism. The Celtic Fringe in British National Development 1537-1966*. - London: Routledge and Kegan Paul.

HIMMELFARB, G. 1995, *On Looking into the Abyss. Untimely Thoughts on Culture and Society*. - New York: Vintage Books.

HOBBSAWM, E. J. 1994 (1990), *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. - Cambridge: Cambridge University Press.

HOBBSAWM, E. J. 1983, Introduction: inventing traditions. - V: E. Hobsbawm in T. Ranger (ur.), *The Invention of Tradition*, 1-14, Cambridge: Cambridge University Press.

HOBBSAWM, E. J. in T. RANGER (ur.) 1983, *The Invention of Tradition*. - Cambridge: Cambridge University Press.

HODDER, I. 1979, Economic and social stress and material culture patterning. - *American Antiquity* 44(3), 446-454.

HODDER, I. 1981, Towards a mature archaeology. - V: I. Hodder, G. Isaac in N. Hammond (ur.), *Patterns of the Past. Studies in Honour of David Clarke*, 1-13, Cambridge: Cambridge University Press.

HODDER, I. 1982, *Symbols in Action*. - Cambridge: Cambridge University Press.

HODDER, I. 1991, Preface. - V: I. Hodder (ur.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, vi-vii, London, New York: Routledge.

HODDER, I. 1992, Towards a coherent archaeology. - V: I. Hodder, *Theory and Practice in Archaeology*, 169-180, London, New York: Routledge.

HROCH, M. 1996, Epilogue. - V: M. Diaz-Andreu in T. Champion (ur.), *Nationalism and Archaeology in Europe*, 294-299, London: University College London Press.

HUTCHINSON, J. 1994, *Modern Nationalism*. - London: Fontana Press.

HUTCHINSON, J. in A. D. SMITH (ur.) 1994, *Nationalism*. - Oxford: Oxford University Press.

HUTCHINSON, J. in A. D. SMITH (ur.) 1996, *Ethnicity*. - Oxford, New York: Oxford University Press.

ISAACS, H. 1974, Basic group identity: idols of the tribe. - *Ethnicity* 1, 15-41.

JAMES, P. 1996, *Nation Formation. Towards a Theory of Abstract Community*. - London: Sage Publications.

JENKINS, R. 1996, Ethnicity and etcetera: social anthropological points of view. - *Ethnic and Racial Studies* 19(4), 807-822.

JENKINS, R. 1997, *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. - London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

JOHANSEN KLEPPE, E. 1977, Archaeological material and ethnic identification: a study of Lappish material from Varanger. - *Norwegian Archaeological Review* 10, 32-45.

JONES, S. 1996, Discourses of identity in the interpretation of the past. - V: P. Graves-Brown, S. Jones in C. Gamble (ur.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*, 62-80, London: Routledge.

JONES, S. 1997, *The Archaeology of Ethnicity. Constructing Identities in the Past and Present*. - London, New York: Routledge.

JONES, S. in P. GRAVES-BROWN 1996, Introduction: archaeology and cultural identity in Europe. - V: P. Graves-Brown, S. Jones in C. Gamble (ur.), *Cultural Identity and Archaeology*.

The Construction of European Communities, 1-24, London: Routledge.

KAISER, T. 1995, Archaeology and ideology in southeast Europe. - V: P. L. Kohl in C. Fawcett (ur.), *Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology*, 99-119, Cambridge: Cambridge University Press.

KOHL, P. L. 1993, Nationalism, politics and the practice of archaeology in Soviet Transcaucasia. - *Journal of European Archaeology* 1(2), 181-188.

KOHL, P. L. in C. FAWCETT (ur.) 1995, *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*. - London: Routledge.

KOHL, P. L. in G. R. TSETSKHLADZE 1995, Nationalism, politics, and the practice of archaeology in the Caucasus. - V: P. L. Kohl in C. Fawcett (ur.), *Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology*, 149-174, Cambridge: Cambridge University Press.

KRISTIANSEN, K. 1992, The strength of the past and its great might: an essay on the use of the past. - *Journal of European Archaeology* 1, 3-33.

KRISTIANSEN, K. 1996, European origins - 'civilisation' and 'barbarism'. - V: P. Graves-Brown, S. Jones in C. Gamble (ur.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*, 138-144, London, New York: Routledge.

LARICK, R. 1986, Age grading and ethnicity in the style of Loikop (Sanbura) spears. - *World Archaeology* 18, 269-283.

LAYTON, R. (ur.) 1989, *Conflict in the Archaeology of Living Traditions*. - London: Unwin Hyman.

LONG, B. O. 1997, Historical imaginings, ideological gestures: W. F. Albright and the 'reasoning faculties of man'. - V: N. A. Silberman in D. Small (ur.), *The Archaeology of Israel. Constructing the Past, Interpreting the Present*, Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series 237, 82-94, Sheffield: Sheffield Academic Press.

MCKAY, J. 1982, An exploratory synthesis of primordial and mobilizationist approaches to ethnic phenomena. - *Ethnic and Racial Studies* 5(4), 395-420.

MILLER, D. 1995, *On Nationality*. - Oxford: Clarendon Press.

MOULIOU, M. 1996, Ancient Greece, its classical heritage and the modern Greeks: aspects of nationalism in museum exhibitions. - V: J. A. Atkinson, I. Banks in J. O'Sullivan (ur.), *Nationalism and Archaeology. Scottish Archaeological Forum*, 174-199, Glasgow: Cruithne Press.

MURRAY, T. 1993, Communication and the importance of disciplinary communities: who owns the past? - V: N. Yoffee in A. Sherratt (ur.), *Archaeological Theory. Who Sets the Agenda?* 105-116, Cambridge: Cambridge University Press.

NAIRN T. 1981 (1977), *The Break-up of Britain. Crisis and Neo-Nationalism*. - London: Verso.

ODNER, K. 1985, Saamis (Lapps). - *Finns and Scandinavians in history and prehistory*; Norwegian Archaeological Review 18, 1-12.

ODNER, K. 1992, *The Varanger Saami. Habitation and Economy A.D. 12-1900*. - The Institute of Comparative Research and Human Culture, Serie B, Skrifter 85, Oslo.

OLSEN, B. 1985, Comments on Saamis. - *Finns and Scandinavians in history and prehistory*, Norwegian Archaeological Review 18, 13-18.

OLSEN, B. 1986, Norwegian archaeology and the people without (pre-) history: or how to create a myth of a uniform past. - *Archaeological Review from Cambridge* 5, 25-42.

OLSEN, B. in Z. KOBYLINSKI 1991, Ethnicity in anthropological and archaeological research: a Norwegian-Polish perspective. - *Archaeologia Polona* 29, 5-27.

PINSKY, V. in A. WYLIE (ur.) 1989, *Critical Traditions in Contemporary Archaeology. Essays in the Philosophy, History and Sociopolitics of Archaeology*. - Cambridge: Cambridge University Press.

PLETERSKI, A. 1997, *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov*. - Zbirka zgodovinskega časopisa 17, Ljubljana: Zveza zgodovinskih

društev Slovenije, ZRC SAZU.

PLUCIENNIK, M. 1996, A perilous but necessary search: archaeology and European identities. - V: J. A. Atkinson, I. Banks in J. O'Sullivan (ur.), *Nationalism and Archaeology*. *Scottish Archaeological Forum*, 35-58, Glasgow: Cruithne Press.

RAO, N. 1994, Interpreting silences: symbol and history in the case of Ram Janmabhoomi/Babri Masjid. - V: G. C. Bond in A. Gilliam (ur.), *Social Construction of the Past. Representation as Power*, 154-164, London, New York: Routledge.

RENFREW, C. 1987, *Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origins*. - London: Penguin Books.

RENFREW, C. 1992, Archaeology, genetics and linguistic diversity. - *Man* n.s. 27, 445-478.

RENFREW, C. 1994a, World linguistic diversity. - *Scientific American* 270, 104-110.

RENFREW, C. 1994b, Concluding remarks: Childe and the study of cultural process. - V: D. R. Harris (ur.), *The Archaeology of V. Gordon Childe. Contemporary Perspectives*, 121-133, London: Institute of Archaeology University College London.

RENFREW, C. 1996, Prehistory and the identity of Europe, or, don't let's be beastly to the Hungarians. - V: P. Graves-Brown, S. Jones in C. Gamble (ur.), *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities*, 125-137, London: Routledge.

REYNOLDS, V. 1980, Sociobiology and the idea of primordial discrimination. - *Ethnic and Racial Studies* 3(3), 303-315.

RIZMAN, R. 1991, Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma. - V: R. Rizman (ur.), *Študije o etnonacionalizmu*, 15-37, Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.

RIZMAN, R. 1997, *Izzivi odprte družbe. Sociološki komentarji (1989-1996)*. - Ljubljana: Liberalna akademija.

ROWLANDS, M. J. 1994a, The politics of identity in archeology. - V: G. C. Bond in A. Gilliam (ur.), *Social Construction of the Past: Representation as Power*, 129-143, London: Routledge.

ROWLANDS, M. J. 1994b, Childe and the archeology of freedom. - V: D. R. Harris (ur.), *The Archaeology of V. Gordon Childe. Contemporary Perspectives*, 35-54, London: Institute of Archaeology University College London Press.

RUIZ ZAPATERO, G. 1994, El concepto de Celtas en la Preistoria Europea y Española. - V: M. Almagro-Gorbea (ur.), *Los Celtas. Hispania y Europa*, Actos de El Escorial 1992, 23-62, Universidad Complutense de Madrid, Cursos de Verano 1992.

RUIZ ZAPATERO, G. 1996, Celts and Iberians: ideological manipulations in Spanish archaeology. - V: P. Graves-Brown, S. Jones in C. Gamble (ur.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*, 179-195, London: Routledge.

SCOTT, G. M., Jr. 1990, A resynthesis of the primordial and circumstantial approaches to the ethnic group solidarity: towards an explanatory model. - *Ethnic and Racial Studies* 13, 147-171.

SHANKS, M. 1992, *Experiencing the Past. On the Character of Archaeology*. - London: Routledge.

SHANKS, M. in I. HODDER 1995, Processual, postprocessual and interpretive archaeologies. - V: I. Hodder, M. Shanks, A. Alexandri, V. Buchli, J. Carman, J. Last in G. Lucas (ur.), *Interpreting Archeology. Finding Meaning in the Past*, 3-29, London, New York: Routledge.

SHANKS, M. in C. TILLEY 1987a, *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice*. - Cambridge: Cambridge University Press.

SHANKS, M. in C. TILLEY 1987b, *Social Theory and Archaeology*. - Cambridge: Polity Press.

SHARPLES, N. 1996, Nationalism or internationalism: the problematic Scottish experience. - V: J. A. Atkinson, I. Banks in J. O'Sullivan (ur.), *Nationalism and Archaeology*, *Scottish Archaeological*

Forum, 77-88, Glasgow: Cruithne Press.

SHAVIT, Y. 1997, Archaeology, political culture, and culture in Israel. - V: N. A. Silberman in D. Small (ur.), *The Archaeology of Israel. Constructing the Past, Interpreting the Present*, *Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series* 237, 48-61, Sheffield: Sheffield Academic Press.

SHENNAN, S. J. 1989, Introduction. - V: S. J. Shennan (ur.), *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, 1-32, London: Unwin Hyman.

SHILS, E. A. 1957, *Center and Periphery. Essays in Macrosociology. Selected Papers of Edward Shils* vol. II, 111-126. - Chicago: Chicago University Press.

SHNIRELMAN, V. A. 1995, From internationalism to nationalism: forgotten pages of Soviet archaeology in the 1930s and 1940s. - V: P. L. Kohl in C. Fawcett (ur.), *Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology*, 120-148, Cambridge: Cambridge University Press.

SILBERMAN, N. A. 1993, *A Prophet from Amongst You. The Life of Yigael Yadin*. - Reading, Mass.: Addison-Wesley.

SILBERMAN, N. A. 1995, Promised lands and chosen peoples: the politics and poetics of archaeological narrative. - V: P. L. Kohl in C. Fawcett (ur.), *Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology*, 249-262, Cambridge: Cambridge University Press.

SILBERMAN, N. A. 1997, Structuring the past: Israelis, Palestinians, and the symbolic authority of archaeological monuments. - V: N. A. Silberman in D. Small (ur.), *The Archaeology of Israel. Constructing the Past, Interpreting the Present*, *Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series* 237, 62-81, Sheffield: Sheffield Academic Press.

SILBERMAN, N. A. in D. SMALL 1997, Introduction. - V: N. A. Silberman in D. Small (ur.), *The Archaeology of Israel. Constructing the Past, Interpreting the Present*, *Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series* 237, 17-31, Sheffield: Sheffield Academic Press.

SMITH, A. D. 1988, The myth of the 'Modern Nation' and the myths of nations. - *Ethnic and Racial Studies* 11(1), 1-26.

SMITH, A. D. 1989 (1986), *The Ethnic Origins of Nations*. - Oxford: Basil Blackwell.

SMITH, A. D. 1991, *National Identity*. - London: Penguin.

SMITH, A. D. 1994, The problem of national identity: ancient, medieval and modern? - *Ethnic and Racial Studies* 17(3), 375-399.

SMITH, A. D. 1995, *Nations and Nationalism in a Global Era*. - Cambridge: Polity Press.

SMITH, A. D. 1996a, Memory and modernity: reflections on Ernest Gellner's theory of nationalism. - *Nations and Nationalism* 2(3), 371-388.

SMITH, A. D. 1996b, Nations and their pasts. - *Nations and Nationalism* 2(3), 358-365.

SOERENSEN, M. L. S. 1996, The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth century. - V: M. Diaz-Andreu in T. Champion (ur.), *Nationalism and Archaeology in Europe*, 24-47, London: University College London Press.

SOKOLOVSKII, S. in V. TISHKOV 1997, Ethnicity. - V: A. Barnard in J. Spencer, *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, 190-192. - London: Routledge.

SPENCER, J. 1997, Nationalism. - V: A. Barnard in J. Spencer, *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, 391-393, London: Routledge.

STONE, P. G. in R. MACKENZIE (ur.) 1990, *The Excluded Past. Archaeology in Education*. - London: Unwin Hyman.

SUGAR, P. F. 1981, From ethnicity to nationalism and back again. - V: M. Palumbo in W. O. Shanahan (ur.), *Nationalism. Essays in Honour of Louis L. Snyder*, Westport, Conn., London: Greenwood Press.

THOMPSON, R. H. 1989, *Theories of Ethnicity. A Critical Appraisal*. - New York: Greenwood Press.

TIERNEY, M. 1996, The nation, nationalism and national

identity. - V: J. A. Atkinson, I. Banks in J. O'Sullivan (ur.), *Nationalism and Archaeology. Scottish Archaeological Forum*, 12-21, Glasgow: Cruithne Press.

TILLEY, C. 1993, Introduction: Interpretation and a Poetics of the Past. - V: C. Tilley (ur.), *Interpretative Archaeology*, 1-27, Providence, Oxford: Berg.

TREVOR-ROPER, H. 1983, The invention of tradition: the Highland tradition of Scotland. - V: E. Hobsbawm in T. Ranger (ur.), *The Invention of Tradition*, 15-41, Cambridge: Cambridge University Press.

TRIGGER, B. G. 1984, Alternative archaeologies: nationalist, colonialist, imperialist. - *Man* n.s. 19, 355-370.

TRIGGER, B. G. 1989, *A History of Archaeological Thought*. - Cambridge: Cambridge University Press.

TRIGGER, B. G. 1994, Childe's relevance to the 1990s. - V: D. R. Harris (ur.), *The Archaeology of V. Gordon Childe. Contemporary Perspectives*, 9-34, London: Institute of Archaeology University College London Press.

UCKO, P. J. 1983, Australian academic archaeology: aboriginal transformations of its aims and practices. - *Australian Archaeology* 16, 11-26.

UCKO, P. J. 1987, *Academic Freedom and Apartheid. The Story of the World Archaeological Congress*. - London: Duckworth.

UCKO, P. J. (ur.), 1995a, *Theory in Archaeology. A World Perspective*. - London: Routledge.

UCKO, P. J. 1995b, Introduction: archaeological interpretation in a world context. - V: P. J. Ucko (ur.), *Theory in Archaeology. A World Perspective*, 1-27, London, New York: Routledge.

VAN DEN BERGHE, P. L. 1981, *The Ethnic Phenomenon*. - New York: Praeger.

VELIKONJA, M. 1996, *Masade duha. Razpotja sodobnih mitologij*. - Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

VINCENT, A. 1996 (1992), *Modern Political Ideologies*. - Oxford, Cambridge, Mass.: Blackwell.

WHITELAM, K. W. 1996, *The Invention of Ancient Israel. The Silencing of Palestinian History*. - London, New York: Routledge.

WIWJORRA, I. 1996, German archaeology and its relation to nationalism and racism. - V: M. Diaz-Andreu in T. C. Champion (ur.), *Nationalism and Archaeology in Europe*, 164-188, London: University College London Press.

WOODMAN, P. C. 1995, Who possesses Tara?: politics in archaeology in Ireland. - V: P. J. Ucko (ur.), *Theory in Archaeology. A World Perspective*, 278-297, London, New York: Routledge.

WOOLF, S. 1996, Introduction. - V: S. Woolf (ur.), *Nationalism in Europe, 1815 to the Present. A Reader*, 1-39, London, New York: Routledge.

Irena Mirnik Prezelj
Janeza Puharja 2
SI-4000 Kranj